

Soma'da Madencilerin Risk Anlamlandırmalarında Kurumsal ve Yerel Bilginin Üretim Dinamikleri

Çağatay Topal, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, e-posta: catopal@metu.edu.tr

Fatma Umut Beşpınar, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, e-posta: bespınar@metu.edu.tr

Çağrı Topal, ODTÜ İşletme Bölümü, e-posta: ctopal@metu.edu.tr

Özet

Bu çalışma 13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da 301 madencinin hayatını kaybettiği facianın meydana geldiği madendeki riskleri anlamlandırmak ve süregiden benzer risklerle baş etmek için madencilerin farklı sosyal bilgi kümelerini nasıl kullandıklarını incelemektedir. Çalışma, 2015 yılı Haziran ve Eylül aylarında Soma'da yapılan saha araştırmasında toplanan verilere dayanmaktadır. Sosyal bilgi kümesi, bir grubun ortaklaşa anlamlarının bütünüdür (Berger ve Luckmann, 1966). Bu küme, grup üyelerinin ilişkileri, rolleri ve kimliklerine dair yerleşik anlamları barındırır. Bu çalışmada, madencilerin özellikle iş güvenliği konusundaki kurumsal bilgi kümelerine ulaşımının oldukça sınırlı olduğu savunulmaktadır. İlk olarak, üretim baskısı ve geniş bir yedek işgücünün varlığı, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin eğitimlerin ve denetlemelerin işveren tarafından uygulanmamasına veya ihmal edilmesine yol açmakta ve madencilere tam zamanlı çalışmaya başlamadan önce yeterince işyeri ve iş güvenliği eğitimi verilmemektedir. İkinci olarak, maden yönetimine karşı madencileri temsil etmesi gereken sendika işverenle işbirliği içine girmekte ve teknik uzmanlık ve güvenlik mevzuatına uyum konularında yönetimi sorgulamaktan kaçınmaktadır. Üçüncü olarak, iş yerinde iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin konuları denetlemekten sorumlu İSG (iş sağlığı ve güvenliği) uzmanları ve iş yeri dışındaki barolar ve işyerini temsil etmeyen sendikaları da içeren meslek kuruluşları madeni etkin bir şekilde denetleyememekte ve sahip oldukları kurumsal bilgi niteliğindeki teknik-yasal-hukuksal bilgi ve tecrübelerini madencilere aktaramamaktadırlar. Dolayısıyla, farklı kaynaklardan erişilebilecek kurumsal bilgi madencilere ancak yönetimin izin verdiği ölçüde açıktır. Madenciler kurumsal bilgiden büyük ölçüde yoksunken, madencilik bilgisi madendeki günlük çalışmalarlarıyla ve ilişkileriyle elde ettikleri geniş bir yerel bilgi kümesinden yararlanarak yapmaktadırlar. Bu yerel bilgi kümesi, madencilerin geçmişten bugüne ortaklaşa biriktirdikleri tecrübeleri, bilgileri, kaygıları, alışkanlıkları ve tavırları içermektedir. Bu küme, madencilerin yönetime karşı koymak için kullanabildikleri temel bilgi kaynağıdır. Fakat bu bilgi teknik ve yasal anlamda ne yönetim tarafından, ne de devletin ilgili yetkilileri tarafından meşru bir kaynak olarak görülmektedir. Bu da madencilerin iş güvenliğine dair meşru taleplerinin görmezden gelinmesi için yönetime dayanak sağlamaktadır. Kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasında oluşturulan hiyerarşi ve gerilim ile kurumsal bilginin kullanımının maden yönetiminin kısıtlanması ve tekelleştirilmesi, madendeki güvenliksiz koşulların sürmesiyle sonuçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Soma, madenciler, risk, kurumsal bilgi, yerel bilgi.

Topal Ç, Beşpınar FU ve Topal Ç (2018). Soma'da Madencilerin Risk Anlamlandırmalarında Kurumsal ve Yerel Bilginin Üretim Dinamikleri. *Mülkiye Dergisi*, 42 (3), 371-402.

371

The Production Dynamics of Institutional and Local Knowledge in the Risk Construction of the Soma Miners

Abstract

This study examines how miners use different sets of social knowledge to make sense of the risks in the mine where the 301 miners lost their lives in Soma on May 13, 2014, and to deal with similar ongoing risks. The study is based on data gathered during a field work in Soma in June and September 2015. A set of social knowledge refers to the collective meaning of a group as a whole (Berger and Luckmann, 1966). This set contains embedded meanings for the associations, roles, and identities of group members. In this study, it is argued that the access of miners to institutional knowledge sets, especially on the topic of job safety, is very limited. First, the production pressures and the existence of a large reserve workforce lead the management not to implement or to neglect training and auditing of occupational health and safety; and consequently the miners are not adequately trained before they start full-time work. Secondly, the trade union, which has to represent the miners before the management, cooperates with and avoids questioning the management in terms of their non/compliance with technical expertise and safety legislation. Thirdly, occupational health and safety specialists and professional associations, including the bar associations and other unions, cannot effectively inspect and cannot transfer their technical, legal and juridical knowledge – qualified as institutional knowledge – and experiences to the miners. Therefore, the institutional knowledge accessible through different sources are open to the miners only to the extent that the management permits. While the miners are largely deprived of the institutional knowledge, they do their work by taking advantage of a wide range of local knowledge that they have acquired through their daily work and relationships. This set of local knowledge contains the experiences, knowledge, concerns, habits and attitudes that miners have accumulated from past to present. This set is the basic source of knowledge that miners can use to resist the management. However, this knowledge is recognized as technically and legally as a legitimate source neither by the management nor by the relevant authorities of the state. This provides the basis for the management to ignore the legitimate demands of the miners about occupational safety. Hierarchy and tension between institutional and local knowledge sets, and the restraint and monopolization of the use of the institutional knowledge by the management result in the continuation of unsafe working conditions.

Keywords: Soma, miners, risk, institutional knowledge, local knowledge.

Giriş

Bu çalışma 13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da 301 madencinin hayatını kaybettiği faciyanın meydana geldiği madendeki riskleri anlamlandırmak ve süregiden

benzer risklerle baş etmek için madencilerin farklı sosyal bilgi kümelerini nasıl kullandıklarını incelemektedir. Çalışma, 2015 yılı Haziran ve Eylül aylarında Soma'da yapılan saha araştırmasında toplanan verilere dayanmaktadır. Saha araştırması Soma'da farklı maden şirketlerinde çalışan madenciler ve mühendislerle yapılan derinlemesine mülakatları içermektedir.

Sosyal bilgi kümesi, bir grubun ortaklaşa anlamlarının bütününe ifade eder (Berger ve Luckmann, 1966). Bu küme, grup üyelerinin ilişkileri, rolleri ve kimliklerine dair yerleşik anlamları barındırır. Bu çalışmada madencilerin, özellikle iş güvenliği konusundaki kurumsal bilgi kümelerine ulaşımının oldukça sınırlı olduğu savunulmaktadır. İlk olarak, üretim baskısı ve geniş bir yedek işgücünün varlığı, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin eğitimlerin ve denetlemelerin yönetim tarafından uygulanmamasına neden olmakta ve/veya bu eğitimlerin ihmal edilmesini meşrulaştırmaktadır. Bir diğer deyişle, madencilere tam zamanlı çalışmaya başlamadan önce yeterince eğitim verilmemektedir. İkinci olarak, işverene karşı madencileri temsil etmesi gereken sendika yönetimle işbirliği içine girmekte ve teknik uzmanlık ve güvenlik mevzuatına uyum konularında yönetimi sorgulamaktan kaçınmaktadır. Üçüncü olarak, iş yerinde iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin konuları denetlemekten sorumlu İSG (iş sağlığı ve güvenliği) uzmanları ve iş yeri dışındaki barolar ve işyeri temsilcisi olmayan diğer sendikaları da içeren meslek kuruluşları madeni etkin bir şekilde denetleyememekte ve sahip oldukları kurumsal bilgi niteliğindeki teknik-yasal-hukukal bilgi ve tecrübelerini madencilere aktaramamaktadırlar. Dolayısıyla, farklı kaynaklardan erişilebilecek kurumsal bilgi madencilerin ulaşımına ancak yönetimin izin verdiği ölçüde açıktır.

Kurumsal bilgiden büyük ölçüde yoksun olan madenciler, madenciligi madendeki günlük çalışmalarıyla ve ilişkileriyle elde ettikleri geniş bir yerel bilgi kümesinden yararlanarak yapmaktadırlar. Bu yerel bilgi kümesi, madencilerin geçmişten bugüne ortaklaşa biriktirdikleri tecrübeleri, bilgileri, kaygıları, alışkanlıkları ve tavırları içermektedir. Bu küme, madencilerin yönetime karşı koyarken kullandıkları temel bilgi kaynağıdır. Tarihsel olarak konuya baktığımızda benzer örnekleri bulmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Zonguldak'taki madencilerin emniyet lambalarına gösterdikleri direnç yerel bilgiyi örnekler. "Açık lambalar daha iyi ışık veriyordu ve emniyet lambalarından daha uzun ömürlüydü. Üstelik Kuzey Amerika'daki kimi maden bölgelerinde de madenciler açık lambaların madenleri daha güvenli kıldığına inanıyorlardı çünkü çok küçük gaz birikimlerini yakıyorlardı. Böylece Zonguldak işçilerinin tehlikeli görünen durumlarda bile açık lambaları kullanmaya devam etmeleri başmühendisin suçladığı üzere onların "aptallığından" değildi, madencilerin daha iyi bir güvenlik anlayışına sahip olmalarıyla ilgiliydi" (Quataert, 2009:

339-340). Fakat bu tip bir bilgi, iş güvenliğinin bir uzmanlık haline gelmeye başladığı o dönemde bile teknik ve yasal anlamda ne yönetim tarafından, ne de devletin ilgili yetkilileri tarafından meşru bir kaynak olarak görülmektedir. Bu da madencilerin iş güvenliğine dair meşru taleplerinin görmezden gelinmesi için yönetime dayanak sağlamaktadır. Kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasında oluşturulan hiyerarşi ve gerilim ile kurumsal bilginin kullanımının maden yönetiminin kısıtlanması ve tekelleştirilmesi, madendeki güvenliksiz koşulların sürmesiyle sonuçlanmaktadır.

Metodoloji

Çalışma, örnek olay olarak Soma faciasını incelemektedir. Soma'da üretilen kömür linyittir ve ilk ocak 1923 yılında açılmıştır (Bütün, 2015). Çalışmanın odaklandığı maden 1990 yılında üretime başlamış ve 15 sene boyunca Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) tarafından çalıştırılmıştır. Madenin işletme hakkı 2006 yılında özel bir firmaya (Park Teknik Şirketi) devredilmiştir. Bu firma, madende 2006'da 50 bin ton, 2007'de 270 bin ton, 2008'de 230 bin ton ve 2009'da 300 bin ton üretim yapmıştır (Yalman ve Çelik, 2016). Firma, çıkarılan kömürün çok yüksek yanıcı özelliğe sahip olduğunu ve bu durumun doğuracağı tehlikeler nedeniyle madeni güvenli ve ekonomik bir şekilde işletmenin mümkün olmadığını öne sürerek madenin işletmesini 2009 yılında bırakmıştır (TMMOB, 2014). Yine aynı firmaya göre, bu madenin nispeten güvenli üretim kapasitesi yıllık 1.5 milyon tondur (BÜSAGR, 2015). İstihdam edilebilecek madenci sayısıysa 800 olarak belirtilmiştir (Yücesan-Özdemir vd., 2016). Fakat aynı sene içinde işletme hakkını alan Soma Kömür İşletmeleri, gerekli altyapıyı hazırlamadan zamanla işçi sayısını 3000'e, üretimiyse yıllık 4 milyon tona çıkarmıştır. Bütün bu süre boyunca devlet madenin mülkiyet ve denetim hakkını elinde tutmuştur (TBB, 2014).

13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa'nın Soma ilçesinde meydana gelen ve resmi rakamlara göre 301 madencinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan facia, Türkiye madencilik tarihinin en büyük faciası olarak kayıtlara geçmiştir. Madencilik, inşaatla birlikte, riski en yüksek sektörlerin başında gelmektedir (Müftüoğlu ve Tanış, 2010). Osmanlı Devleti döneminden beri Türkiye'de madencilerin çalışma koşulları Avrupa ve Amerika'daki madencilere göre çok daha zordur ve bu sektörde kaza ve ölüm riski diğer ülkelerle kıyaslandığında çok daha yüksek olmuştur (Quataert, 2009). Türkiye, genel olarak ölümlü iş kazaları oranları açısından Avrupa'da ilk sırada yer almaktadır (Müftüoğlu ve Tanış, 2010). Maden Mühendisleri Odası'nın 2010 tarihli raporunda belirttiği üzere, Soma havzasındaki riskler artan üretimle birlikte daha da artmıştır (BÜSAGR, 2015). Dolayısıyla Soma, hem madencilik sektörünün çok riskli

olması, hem de bölgede yaşanan bu felaket nedeniyle, araştırma için uygun ve öncelikli bir saha olarak ortaya çıkmaktadır. Faciaya ilişkin, söz konusu madende ya da aynı bölgedeki diğer madenlerde çalışmış madencilerle ve sivil toplum örgütü temsilcileriyle yapılan ve yaklaşık 19 saat süren derinlemesine mülakatlar, bu çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. 2015 yılı Haziran ayı içerisinde Soma'da yapılan mülakatlar kayda alınmış ve kayıtlar birebir yazıya aktarılmıştır. Madencilerin, Soma faciası genel çerçeve olmak üzere, riskleri nasıl anlamlandırdıklarına ve bu anlamlandırmalarda kurumsal ve yerel bilgiyi nasıl konumlandırdıklarına dair yanıtları, açık uçlu sorular yardımıyla alınmıştır. Veriyi oluşturan bu yanıtlar, nitel yaklaşımlar kullanılarak çözümlenmiştir. Mülakatlarda yer alanların isimleri metin içinde değiştirilmiştir.

Çözümleme, verinin araştırmacılarca ayrıntılı olarak okunmasına, temaların belirlenmesine ve temalar üzerinden yürütülen tartışmalara dayanmaktadır. Çözümlemede, araştırma sorusu çerçevesinde, kurumsal ve yerel bilginin madenciler tarafından nasıl tanımlandığına, bu bilgi kümelerinin madenle ilgili hangi süreçlere referansla anlamlandırıldıklarına ve madencilerin bu kümelerle kendilerini nasıl ilişkilendirdiklerine ve nasıl konum aldıklarına odaklanılmaktadır. Kurumsal bilgi örüntüleri üretim, işgücü, işyeri eğitimi, sendika ve denetim süreçleri üzerinden; yerel bilgi örüntüleri ise tecrübe, bilgi, kaygı, alışkanlık ve tavır ortaklıkları üzerinden şekillenen söylemler aracılığıyla formüle edilmektedir.

Teorik Arkaplan

Sosyal bilgi kümesi bir grubun üyelerinin ortaklaşa ürettiği anlamları içerir (Berger ve Luckmann, 1966). Üyelerin günlük yaşantılarının şekillendirdiği tecrübeler, örüntüler halinde görünür oldukça, ortak anlamlara yol açarlar ve bu anlamlar daha sonraki tecrübeleri de anlamlandırmakta kullanılırlar (Beamish, 2002; Lupton, 2006). Böylece anlamlar sürekli tekrarlanarak baskın bir anlayış oluştururlar. Grubun yaşamında keskin değişimler olmadığı ve dolayısıyla günlük tecrübeler çok fazla değişmediği sürece baskın anlayış varlığını güçlenerek sürdürür, üyelerce onaylanır ve yerleşikleşir (Berger ve Luckmann, 1966; Slocic, 1986). Grup yaşamındaki davranış ve alışkanlıklar bu anlayış çerçevesinde anlamlı ve gerçek kılınır. Grup üyesi olmayanlarca anlamsız, tehlikeli ve hatta gerçektışı olarak görülebilecek davranışlar ve alışkanlıklar üyelerce sıradan olarak görülürler (Berger ve Luckmann, 1966). Baskın anlayış çevresindeki anlamlar yazılı olmayan bir küme oluşturabileceği gibi (mesela bir kurumdaki günlük karşılaşmalarda selamlaşmaya dair yazılı bir kural olmaması yine de selamlaşılması), yazılı bir küme de oluşturabilirler (mesela günlük yazışmalarda hitabet şekline dair yazılı kuralların olması ve buna uyulması). Aslında bu

kümelerin her ikisi de benzer toplumsal süreçlerin ürünüdürler ve her ikisi de belirli bağlamları yansıtır (Bradburry, 1989). Fakat yerel sosyoekonomik bağlam ve mekân, yazılı olmayan bilgi kümesinin oluşumunda daha fazla göze çarpar (Kalaycıoğlu ve Çelik, 2014; Masuda ve Garvin, 2006; Özcan, 2016; Tilt, 2004). Yazılı bilgi kümesi ise, genellikle kurumsal bir uzmanlık konusudur ve mekândan bağımsız, çok daha kapsayıcı bir bağlamda geçerlilik iddiasını temsil eder (Ericson ve Haggerty, 1997; Hutter, 2006). Bu bağlamlara bakarak, yazılı olan kurumsal, yazılı olmayan ise yerel bilgi kümesi olarak adlandırılabilir.

Yerel ve kurumsal bilgi kümeleri arasındaki ayrım, farklı grupların veya grup üyelerinin risk anlamlandırmalarında da gözlemlenebilir (Kunreuther and Slovic, 1996; Slovic, 1986, 1987). Garvin (2001), bilim insanları ve sıradan vatandaşların risk anlayışlarını incelediği çalışmasında, vatandaşların risk değerlendirmelerinde popüler kaynaklardan yararlandıklarını, sağduyuya dayanarak kanıtlama yaptıklarını ve ikili bir yapıda (ya riskli ya risksiz) anlayış geliştirdiklerini gözlemiştir. Vatandaşların karmaşık meseleleri anlamak için kaynakları sınırlıdır. Elde ettikleri bilgi genellikle bireysel tecrübeye dayanmakta ve sonrasında bu bilgi yerel bilgi kümesinin parçası olmaktadır. Bilim insanlarıysa kurumsallaşmış yöntemlerle bilgi toplamakta, kanıtlama yapmakta ve olasılıklara dayalı bir anlayış geliştirmektedirler. Karmaşık meseleleri parçalara ayırıp analiz etmektedirler. Analiz sonucu söz konusu olaya ilişkin geliştirilen bilgi daha sonra kurumsal bilgi kümesinin bir parçası olmaktadır. Benzer şekilde, Slovic (1987) sıradan vatandaşların ve bilim insanlarının risk anlayışlarında farklılıklar olduğunu söyler. Slovic (1987), kurumsal veya bilimsel düzlemde bakıldığında vatandaşların anlayışlarının hatalar barındırdığını, yine de bazı güçlü öngörülerle birlikte uzmanlarınkinden çok daha zengin olduğunu, aynı zamanda bilim insanları gibi uzmanlarca görmezden gelinen meşru kaygıları da içerdiğini söyler. Rohrman ve Renn (2000) de bu bulguyu destekleyerek sıradan insanların risk anlayışlarının sistematik, teorik ve kurumsal olmaktan öte sezgisel ve yönlendirmeye açık, bununla birlikte daha zengin olduğunu belirtir. Dolayısıyla sıradan vatandaşların riske dair bilimsel veya kurumsal bilgiyle eğitilmeleri gereğine dikkat çekilirken, uzmanların da sıradan insanlardan edinecekleri farklı bilgiler olduğu düşünülmektedir (Rayner, 1992; Slovic, 1986, 1987).

Kalaycıoğlu ve Çelik'in (2014) Tunçbilek Kömür İşletmeleri'ne odaklanan çalışması, özelleştirme, yeni teknolojilerin kullanıma girmesi ve göç gibi süreçler bağlamında, bir grup olarak madencilerin değişen deneyimlerini ve yerel risk anlamlarını incelemektedir. Madenlerde çalışan işçi sayısının kayda değer şekilde azalması, bağlı olarak sendikanın gücünün aşınması, devletin madene eskiden verdiği önemi vermemesi, şirketler arasındaki rekabet, giderek düşen

ücretler, madencilerin işlerini eskisi gibi benimseyememeleri ve sonuç olarak maden işinin eski itibarını kaybetmesi, yeni yerel tecrübeler olarak ortaya çıkmaktadır (Kalaycıoğlu ve Çelik, 2014). Madencilik asgari ücretli, dönemsel/geçici, güvencesiz, denetimsiz olmasına rağmen, yüksek işsizlik oranlarından ötürü alternatifsiz bir işe dönüşürken özellikle de kadrolu ve taşeron işçiler ayrışırken (Özcan, 2016), madenciler bu yeni koşullarda madencilik ve işsizlik risklerini birlikte tecrübe etmektedirler. Kötü çalışma koşullarına ve beden sağlığına dair kaygılara karşın (Gülduran vd., 2013), maden işine girebilmek ancak tanıdık ve kimi zaman rüşvet kanallarıyla mümkün olmaktadır. Maden işinde esas olan ve riski belirli ölçüde kabul edilebilir kılan dayanışma, maden tecrübesinin parçası olmaktan giderek çıkmaktadır (Kalaycıoğlu ve Çelik, 2014; Sarıkaya, 2013). Bu dönüşümlere paralel olarak, madencilığe ilişkin yeni bir yerel bilgi kümesi oluşmaktadır.

Sıradan vatandaşların veya madencilerin yerel anlamlandırma barındıran bilgi kümesi tecrübelerle üretildiği sürece, kurumsal küme kadar güçlü olabilir (Berger ve Luckmann, 1966). Ayrıca, tecrübeyle onaylanmayan kurumsal bilgiler, yerele göre daha kırılıgandır. Zira kurumsal bilginin somut deneyimle bağlantısı görece daha zayıftır. Yine de, riski anlamlandırmada kurumsal bilgi kümesi yerel kümeye göre baskın durumdadır (Adams, 1995; Ericson ve Haggerty, 1997; Otway, 1992; Perrow, 1984; Zinn and Taylor-Gooby, 2006). Kurumsal küme, bilimsel bilgi ve yasal bilgi şeklinde görünür olarak ve bu bilgileri tekelleştiren kamusal ve özel kurumların desteğiyle kolayca çerçevesizlenip tanımlanamayan yerel bilgiyi ikincilleştirmektedir (Ericson ve Haggerty, 1997; Hutter, 2006). Bu süreçte, kurumsal güç ile kurumsal bilgiyi üreten bilimin ve hukukun evrensel, kapsayıcı ve soyut meşruluğu birleştirilmektedir. Yerel küme ise ne belirli bir kurumsal temsile sahiptir, ne de somut ve belirli bir bağlamı temsil etmektedir. Bundan dolayı kapsayıcılığı sınırlıdır. Yerel bilgi, kamusal yapıların ve özel şirketlerin anlayacağı dili konuşamayan sıradan insanları ve bakış açılarını ifade eder. Bu bilgi, ancak, kurumların çizdiği sınırların içinde kullanılır (Ericson ve Haggerty, 1997). Öyle ki insanların kaygıları kurumsal bilginin terimleriyle, mesela birtakım matematiksel göstergelerle ya da yasa maddeleriyle, yeniden tanımlanamazlarsa yok sayılmaktadır (Checker 2007; Otway, 1992). Her ne kadar insanlar kaygılarını kendilerini doğrudan etkileyen şeyler üzerinden tanımlasalar da (Macnaghten, 2006), uzmanların kullandığı dilden kopuk olmaları nedeniyle bunlar inceleme konusu yapılmazlar. Otway (1992), ve Zinn ve Taylor-Gooby (2006) bu kaygıların, kurumsal uzmanlarca bilimsel-yasal yaklaşımın dışında kalan ve işlerini engelleyen, önyargılı ve irrasyonel görüşler olarak değerlendirildiğini belirtirler. Kaygı şeklinde ifade edilen yerel bilgi, kurumsal bilginin sınırlarına erişemez. Kurumsal bilgiye erişim, bu bilginin

kendine özgü dilini ve bağlı terimleri bilmeyi gerektirmektedir (Cable vd., 2008). Uzmanlar sorunları bu terimlerle ve onların sınırlarına uyacak şekilde tanımlarlar (Otway, 1992). Bu terimler bilinemediği veya anlaşılması önlendiği ölçüde, bilgi üzerindeki denetim ve kullanım kolaylaşmaktadır. Kurumsal bilginin yerel bilgi kümesi içerisinde yorumlanıp eleştirilmesi zorlaşmaktadır. Aslında özgün kuruluşu ve diliyle yasal ve teknik uzmanlık bilgisi, kurumsal bir yaptırım gücünü elinde bulunduranlar ve bu bilgiye erişimi denetleyenlerce, yerel kaygıları düzenli şekilde dışlayan bir araç olarak kullanılmaktadır. Kurumsal bilgi yerel bilgi kümesinin diline “çevrilmedikçe” bu kümenin anlamlandırılıp, yorumlanıp, eleştirilmesi oldukça zordur. Hatta kimi zaman kurumsal bilginin sınırlarını bile zorlayan bu kullanımı onaylamak üzere, yerel bilginin kendisinden de yararlanılmaktadır (Rao vd., 2004). Fakat kurumlar hiçbir zaman yerel kümenin kurumsal dönüşürücü bir biçimde kendilerine nüfuz etmesine izin vermemektedirler.

Bu bağlamda, Checker (2007) çevresel risk değerlendirmelerinin, gelir düzeyi düşük, beyaz ve ayrıcalıklı sınıflardan olmayanların görüşlerini dışlayıcı şekilde yapıldığına işaret etmektedir. Benzer bir şekilde, Quandt vd. (1998), tarım işçilerinin kimyasallara maruz kalmaktan kaynaklı riskleri anlamlandırırken tecrübe ettikleri belirtilere güvendiklerini, çiftlik sahiplerinin ise ölçüm aletlerindeki okumalara ve kurumsal yönergelere uyulup uyulmamasına göre değerlendirme yaptıklarını ifade etmektedir. İşçilerde ortaya çıkan belirtiler, ölçüm ve yönergelere dayanarak toprak sahipleri tarafından görmezden gelinmektedir. Dahası toprak sahipleri, iş baskısı altında ölçüm ve yönergeleri de dikkate almayabilmektedir. Yine tarım işçileri üzerine bir çalışmada, Rao vd. (2004), toprak sahiplerinin, tarım işçilerinin maruz kaldığı tarım ilaçlarının önemli bir risk oluşturmadığını, çünkü işçilerin eğitim aldıklarını ve gerekli donanımına sahip olduklarını iddia ettiğini söylemektedir. Gerçekte alınan eğitim yetersizdir ve koruyucu ekipman gerektiği gibi kullanılmamaktadır. Ayrıca iki grup arasındaki dilsel ve kültürel engeller, eğitimin anlaşılmasını ve koruyucu ekipmanın kullanılmasını olumsuz etkileyecek şekilde iletişimi zorlaştırmaktadır. Toprak sahipleri bir yandan kurumsal yöntemlere dayanarak, diğer yandan ilaçları uzun yıllardır sorunsuz uyguladıklarını söyleyerek alternatif yerel tecrübeyi kullanarak riskin varlığını reddetmektedirler.

Bilimsel ve yasal bilgi kurumlarca kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanılırken ve genellikle yerel bilgiye baskın kılınırken, kurumsal bilginin kurumların daha alt kademelerinde benimsenip kullanılmasının önüne geçmek bazen bir yönetim politikası olarak karşımıza çıkar (Cable vd., 2008). Gerçekten, madencilik gibi pek çok sektörde kurumun omurgasını oluşturan alt kademe işler, kitabına değil tecrübeye göre ya da sektörün özel koşullarında oluşmuş yerel bilgiyle

ilerlemektedir (Rasmussen, 2010; Wicks, 2001). Yerel bilgi kümesi madenlerde ve diğer sektörlerdeki işlerde tutarlılık sağlar (Berger ve Luckmann, 1966). Fakat yerel tecrübeyle açık seçik tespit edilen risk, kurumsal bilgiye dayanılarak yok sayılabilmektedir; çünkü alt kademelere ulaşması kısıtlanarak benimsenmesi engellenen kurumsal bilgiyle yerel bilgi sürekli bir çatışma halinde kalmaktadır. Kurum kurumsal bilgi üzerindeki tekeli pekiştirirken, yerel bilgi kümesinin alternatif olarak yeniden üretilmesi ve böylelikle de bilimsel ve yasal bilgiyle tanımlanan ve desteklenen kurumsal bilgi karşısında konumlanması sağlanmaktadır. Böylece yerel bilgiye dayandırılan risk anlamlandırmasının gerçekliği her zaman sorgulamaya açık hale gelmektedir. Ayrıca, hiyerarşik olarak alt kademelerde üretilen yerel bilginin etkisi, üst kademelerin desteğine sahip kurumsal bilgi kümesiyle daha kolay denetlenebilmektedir. Yerelden gelen bilginin kurumsal kabulü veya kurumsal bilgiye eklenmesi denetlenirken, yerel bilginin kurumsalla ve kurumsal bilginin yerelle tamamlanmasının önüne geçilmektedir. Bu iki bilgi kümesi düzenli olarak ayrıştırılmaktadır.

Sürekli ayrıştırılma kurumsal bilginin bir kurum veya şirket içinde tam olarak benimsenmemiş veya kurumsallaşmamış olarak kalması demektir (Berger ve Luckmann, 1966). Tam kurumsallaşamayan veya sıradanlaşıp benimsenmeyen bilgi kümesi dışsal desteklerle ayakta kalır. Belirtildiği üzere, bu destekler kurumsal bilginin parçası olduğu bilimsel ve yasal bilginin genel kabul görürlüğünde ve üreticilerinin hiyerarşik konumlarında belirginleşir. Kurumsal bilgi, bu dış destekler sayesinde, meşru kullanımından bağımsız olarak, yerel bilgiyle baskın karşıtlığını sürdürebilir. Zaten asıl amacı mesela madendeki risk yönetim uygulamaları için genel kabul oluşturmak ve böylece madendeki veya herhangi bir kurumdaki yerel uygulamalara kamunun denetim yoluyla müdahale etmesini engellemektir (Berger, 1967; Ericson ve Haggerty, 1997). Kurumsal bilginin kendi mantığı dışında yerele dayatılması daha çok hiyerarşi eliyle yürütülürken, bilimsel-yasal bilgiye olan referansı genel kabulün oluşumunda kullanılır. Bu arada asıl iş dinamikleri ve işleyiş mekanizmaları kurumsalın meşru katkısından yararlanmayan yerel bilgiyle devam eder. Ele aldığımız örnekte denetim maden işleyiş mevzuatları açısından formel bir yapıya sahipken ve bu yapı yasal olarak da desteklenmişken, maden sahası büyük oranda yerel ve enformel ağlara yaslanan dayı-başı sistemi tarafından denetlenmektedir.

Yerel bilginin operasyonları yürütmede ve kurumsal bilginin ise operasyonları meşrulaştırmada kullanılmak üzere ayrıştırılmasının asıl etkisi denetimler ve yaptırımlar gibi alanlarda kurumun azalan maliyetlerinde gözlemlenir. Alt kademelerde bilimsel-yasal bilginin öğrenilip kullanılma ve özellikle yerel olarak tecrübe edilen risklerin kurumsal bilgiye dönüştürülmesi, bu risklerin kamusal düzeyde kabulüne ve riski üreten kurum üzerinde maliyeti yüksek denetimlere

ve yaptırımlara yol açabilir (Erkan vd., 2016). Ancak, iki bilgi kümesinin ayrışmasıyla kısa vadede azaltılan bu maliyet, orta ve uzun vadede çok daha yüksek bir maliyet olarak ortaya çıkar. Ayrışma ve bilgi akışının kesilmesi sürekli artan bir risk üretir (Akpınar vd., 2014; Gephart ve Pitter, 1993). Hatta bu risk kurumun kısmen veya tamamen çöküşüne yol açabilir (Sarıkaya, 2013). Riskin gerçekleştiği durumlarda kurumsal ve yerel bilgi arasındaki ayrım geçici olarak ortadan kalkar. Bu aynı zamanda bilgi kümelerinin temsil ettikleri sosyoekonomik ve özellikle hiyerarşik ilişkilerin nispeten görünmez veya tersyüz olduğu geçici bir dönemdir (Berger, 1967; Berger ve Luckmann, 1966; Çoban-Keneş ve Taştan, 2016; Kalaycıoğlu ve Çelik, 2014; Özcan, 2016). Gerçekleşen riskin değerlendirildiği bu geçici dönem sonunda, maliyet konusundaki muhafazakâr tavırla birlikte, bilgi kümeleri arasındaki ayrım, yeniden tesis edilir ve kurumun alt ve üst kademelerini birbirinden ayıran hiyerarşi eski gücüne yeniden kavuşur.

Özetle, kurumsal bilgi kümesi bir kurumda yazılı olarak ifade edilen ve biriktirilen bilimsel-yasal bilgilerin toplamıdır. Yerel bilgiyse, aynı kurumda geçmiş uygulamalara ve tecrübelere dayanan çalışanlar arasındaki ilişkilerde ve iletişimde yeniden üretilen bilgilerden oluşur. Birincisi ikincisine göre baskındır çünkü bilimselliğin ve yasallığın genel-geçer meşruiyetiyle ve kullanımını tekeline alan kurumsal aktörlerin güçlü resmi konumlarıyla desteklenmektedir. İkisi arasındaki hiyerarşi kurumun, çok daha az bir maliyetle ve alt kademeleri riskleri etkili bir şekilde sorgulama bilgi ve kapasitesinden yoksun kılarak, işi yürütmesini sağlayabilir. Bu nedenle bu hiyerarşi bazı kurumlarda sürekli olarak yeniden üretilir. Üst kademelerde alt kademelerin kurumsal bilgiye erişimi kısıtlanır ve yerel bilginin kurumsal bilgiye dönüşmesi engellenir. Kurumun yönetim kademelerinde yer alan işverenler, müdürler ve hatta sendika yöneticileri kurumsal bilginin asıl taşıyıcısı ve uygulayıcısıdır. İşçiler ve diğer çalışanlar ise kurum içi ilişkilerde daha çok yerel bilgiyle yer alırlar. Bu iki grup arasındaki hiyerarşi kullandıkları bilgi kümelerinin ayrışmasıyla pekiştirilir. Ayrımın keskinleşmesiyle birlikte üst kademeler kurumsal bilgiyi, bilginin meşru sınırlarının dışında kullanabilme olanağına kavuşur. Kurumsal bilginin bu gayri-meşru kullanımı, ayrışmadan kaynaklanan riski daha büyük boyutlara taşır ve riskin gerçekleşmesi kaçınılmaz hale gelir.

Kurumsal Bilgi ile Yerel Bilgi Arasındaki Gerilimin Yansımaları

Çözümlemesini yaptığımız örnek olayda, bilgi kümeleri arasındaki hiyerarşik ayrımın yeniden üretilmesini, dolayısıyla riskin gerçekleşmesini kolaylaştıran ve kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasındaki gerilimi yansıtan üç konu ön plana çıkmaktadır: (1) üretim baskısı, yedek işgücü ve yetersiz işyeri ve iş güvenliği eğitimi, (2) sendikanın maden yönetimiyle işbirliği yapması, (3)

denetim sorunları ve engelleri. Analizimizde, resmi ve yasal anlamda meşru bilgilerin toplamı kurumsal bilgi kümesi olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık gayri-resmi ve yasal olarak gayri-meşru kabul edilen yerel bilgi kümesi, büyük oranda işçilerin ve genel olarak tüm çalışanların tecrübe, bilgi, kaygı, alışkanlık ve tavırlarına tekabül etmektedir. Çalışmamız kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasındaki eşitsiz ilişkiyi, (a) kurum içinde farklı işlevler üstlenmeleri sonucu ikisi arasında ortaya çıkan ayrışma ve hiyerarşi, (b) bilgi kümelerinin düzenli ve bilinçli şekilde çatıştırılması, ve (c) işçilerin sezgilerinin ve kaygılarının meşruluğunun göz ardı edilmesi, bu yerel bilginin ikincilleştirilmesi, yok sayılması, dışlanması ve kurumsal bilgiyle tamamlanmasının engellenmesi süreçleri üzerinden analiz edecektir.

Yerel Bilginin Üretim Dinamikleri

Kurumsal bilgi oluşum süreçlerinden büyük ölçüde dışlanan işçilerin madencilik ve işyeri güvenliğindeki bilgileri daha çok gündelik ilişkilerinde elde ettikleri yerel bilgi kümesine dayanır. Bu küme yıllar içinde ortaklaşa biriktirilen tecrübeler, bilgiler, kaygılar, alışkanlıklar ve tavırları kapsar. Madencilik deneyiminde yerel bilgi aile, akraba, etnik grup, usta-acemi ve iş arkadaşları ile ilişkilerde üretilmekte ve bu kanallar ile aktarılmaktadır. Maden işçilerinin çoğunlukla yerel bilgi kümesine göre hareket etmelerinin önemli sebeplerinden biri madenciliğin aile mesleği olarak kabul edilmesidir. Madencilerin hakkını savunan bir dernek yöneticisi Kerem Kurtul madenciliğin “atadan dededen” geçen bir meslek olduğunu söyler. Madencilerin sıklıkla babaları, en azından üst kuşaktan bir akrabaları da madencidir (Bütün, 2015; Müftüoğlu ve Taniş, 2010). Çoğu maden işçisi madencilikten başka bir mesleği deneyimlememiştir. Kurtul madenciliğin farklı dallarında dahi babadan oğula aktarılan benzer bir ihtisaslaşmaya rastlandığını belirtir (Kişisel görüşme, 15.06.2015):

Bir madenci ilk defa madene girdiği zaman, örneğin ‘ben kazmacıyım’ diye girer. Babası kazmacı olduğu için. Yani zaten ihtisaslaşmış köyleri vardır bunların. Kazmacı köyleri, domuzdamcı köyleri, taramacı köyleri, işte ne bileyim topçu köyleri, ne bileyim tulumbacılar gibi vesaire vesaire...

Babadan oğula aktarım yoluyla gelişen bu ihtisaslaşma süreci bir madencilik alt kültürüne dönüşür. Bu alt kültür de yeni yetişenleri benzer mesleklere ve uzmanlaşmalara çeker. Babalarının maden deneyimlerini dinleyerek büyüyen çocuklar için madencilik işi yabancı oldukları bir çalışma alanı değil, yaşamları boyunca tanıdık oldukları bir iştir.

Madencilik deneyiminin ‘güçlü erkekliğin’ kurulması ve aktarımındaki önemini

de burada vurgulamak gerekir. Gücün önemli olduğu, çok riskli, özel ihtisas gerektiren bir işte çalışmak, bu deneyimin aile ve diğer sosyal gruplar içinde erkeklik/babalık kurgusunu sürekli besleyen aktarımıyla beraber yürümektedir. “Ekmeğini taştan çıkaran”, güçlü ve bu kadar riskli bir işin bir boyutunda uzmanlaşmış bir baba olmak çocukların gözünde bir tür kahramanlık olarak algılanır. Bunun bir yansıması olarak, Soma’nın farklı bölgelerinde, mahallelerinde yaşayan madencilerin bölgelere ve etnik kimliklere göre ihtisaslaştığı da görülmektedir. Cumhuriyet öncesinden başlayarak belirli köyler madencilik için belirli alanlarında uzmanlaşmaktadır (Quataert, 2009). “Bu köyden kazmacı çıkar” şeklinde ifade bulan bu olgu kuşaklar boyu yerel bilginin aktarım dinamiklerine ilişkin ipucu vermektedir. Sadece işin nasıl ve ne tür bir ortamda yapıldığına değil, aynı zamanda var olan zorluk ve engellerle de nasıl başa çıkıldığına ilişkin yerel bilgi bu “kahramanlık hikâyelerinin” bir parçası olarak aile, akraba ve etnik grup içinde sürekli paylaşılmaktadır.

Yerel bilgi kümesini besleyen bir diğer önemli unsur maden işinin niteliğidir. Madencilik en riskli meslekler arasında yer alır. İşçiler yüksek risk karşısında kendiliğinden bir dayanışma kültürü üretir. Farklı yörelerden veya köylerden gelmelerine rağmen, riskle birlikte baş etmeye çalışırlar (Quataert, 2009). Maden içinde işçilerin hayatları sadece kendilerinin değil, birbirlerinin hareketlerine ve kararlarına bağlıdır. Sendika örgütlenmesi için Soma’da çalışma yürüten Mahmut bu noktayı şöyle açıklar: “Yerin altında başınıza bir iş geldiği zaman ki bu derece risk taşıyan bir yerdesiniz, sizi ilk kurtaracak kişi yanınızdaki arkadaşınız. Ya sizin yaptığınıza bağlı olarak hayatını kaybedecek ya da sizin hayatınızı kaybetmenize neden olacak hatayı yanınızdaki kişi yapacak” (Kişisel görüşme, 16.06.2015).

Mahmut’a göre riskin yüksekliği birbirini gözetmeyi getirir. Maden işinin yüksek riskli niteliği madencilik kültürüne ister istemez dayanışmacı bir özellik katar. İşçilerin bu kültür içinde ürettikleri ve aktardıkları bilgi işçilerin maden işinin risklerine dair geliştirdikleri farkındalığın da aktarımını sağlar. Mahmut işçilerin risklerin yüksekliğinin farkında olduğunu söyler. Farkındalığın birikmesi ve aktarımı yerel bilgi kümesinin ortak bir bilinç çerçevesinde oluşturulduğunu gösterir. “Birbirinin sırtını kollamak gerekir,” “sadece kendisi için değil, madendeki arkadaşları için de her an tehlikelere karşı uyanık olunmalı,” “madende her koyun kendi bacağından asılmaz” ifadelerinde kendini gösteren, madende bireysel olarak risklerle mücadele edilemeyeceği, dayanışmanın her bir madencinin hayatta kalması için vazgeçilmez olduğuna dair bilgi, madenciler arasındaki bu ortak bilincin en önemli paydasıdır (Kişisel görüşme, 16.06.2015). Dayanışmacı kültür işçilerin ve işyerinin güvenliğinin bilgisinin üretildiği temel zeminlerden biridir.

Hemen hemen her mesleğin öğrenme sürecinde rastladığımız usta-çırak ilişkisi yerel bilgiyi üreten bir etken olarak madencilikte de karşımıza çıkar. Madencilik büyük ölçüde görerek öğrenilen bir iştir (Müftüoğlu ve Taniş, 2010). Maden işçisi Çakır, madencilikte gözlemin önemine “göz hırsız” terimiyle işaret eder: “Göz hırsız derler. Yani usta bir şey yaparken o ona böyle bakar. Kendisi yedeklik yapar, ama ustayı izler sürekli” (Kişisel görüşme, 18.06.2015).

Çakır yedekliğin önemini vurgulamakla beraber, göz hırsızlığının eskisi kadar yaygın olmadığını da belirtir; bu durumda madende çalışma kültürünün dönüşümü rol oynamaktadır. Çakır’a göre, madende bazı madencilerin çok yoğun çalıştığı, diğerlerinin ise işten kaçtığı, acemilerin de artık iş yapan ustaların değil, iş yapmayan veya işi savsaklayanların peşinden gittiği gözlemlenmektedir. Eskisi gibi işin inceliklerini öğrenmeye çalışan acemi yerine, işten kaçmayı öğrenen acemi, ustanın işin nitelik ve inceliklerine ilişkin yerel bilgi aktarım sürecinden faydalanamamaktadır. Aktarılan yerel bilgi kümesinde, iş yükünü azaltmak ve kaytarmak üzerine taktikler daha fazla yer almaktadır. Zira ustaların peşinden gidip çok iş yapmak, kazanılan parayı değiştirmemektedir: “Önceden şöyle bir şey de vardı. Kim iyi, tertipli iş yaparsa, yedekler onun peşinden giderdi, ustanın peşinden giderdi. Şimdi kim iş yapmıyorsa yedekler onun peşinden geliyor. Çünkü diyor ki ‘nasıl olsa o da aynı parayı alıyor, ben de aynı parayı alıyorum’” (Kişisel görüşme, 18.06.2015). İşçilerin ‘iyi usta’ olmak yerine ‘işten kaytaran’ olmayı hedeflemesinin ardında nitelik yerine niceliğe dayalı performans/prim sistemlerinin etkisi vardır. Alım garantisi ile teşvik edilen rödovans sisteminde işçilerin iş performansı çıkardıkları kömür miktarına göre değerlendirilmektedir. ‘İyi, tertipli iş yapmak’ yeni yapısal koşullarda mümkün değildir, bu açıdan işçiler geçmişin yerel bilgi kümesi ile bugünün yapısal koşulları arasında oldukça gerilimli bir ilişkiye tanık olmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, yerel bilgi kümesi içinde birbirinden farklı ve çelişik bilgilerin var olduğunu ve bu bilgilerin üretim süreçlerinin arkasında kültürel dönüşümlerin yattığını da vurgulamak gerekmektedir. Çakır’ın tespitlerinden hareketle, Soma felaketinin gerçekleştiği madende usta-çırak ilişkisinin eskisi kadar iyi işlemediği, bunun da yerel bilgi kümesinin yeniden üretiminde bir eksiklik yarattığı söylenebilir. Fakat bu eksikliğe ilişkin farkındalığın oluşması, tıpkı dayanışmanın önemine ilişkin farkındalığın oluşması sürecinde yaşandığı gibi zaman alacaktır. Soma felaketi kurumsal bilgi kümesinin oluşturulması ve kullanılmasındaki sorunların olduğu kadar, yerel bilgi kümesi içindeki farklı, kimi zaman birbiriyle çatışan bilgilerin varlığını ve bu çatışmaların riske ilişkin kırılabilirliği arttırdığını açığa çıkaran ve dolayısıyla yerel kümenin de sorunlu olduğunu gösteren bir olay olmuştur.

Yerel bilgi üretimi ve paylaşımında, felaketin daha görünür kıldığı, sorunlu alanlardan biri de dayı-başı sistemidir. Dayı-başılık tarihsel kökleri olan bir sistemdir. Anadolu topraklarında madenciliğin başladığı ilk yıllarda askere ve madenlere gidecek köylüler muhtarlarca seçilmiş, sonraki yıllardaki yasal düzenlemelere rağmen ücretleri muhtarlar tarafından dağıtılmıştır (Quataert, 2009; Quataert ve Duman, 2001). Devlet, işçiler üzerindeki denetimini işçilerin köylüleri olan muhtarlar aracılığıyla sağlamıştır. Yine sıklıkla, madencilerle aynı köyden ve çoğu zaman da hemşehri olan dayı-başılar günümüzde muhtarların yerini almıştır. Maden içinde hiyerarşinin oluşumunda ve çalışanlar arası ilişkileri belirlemede etkin olan dayı-başı sistemi madenciliğin yaslandığı dayanışmacı kültürün katı hiyerarşik bir arka plana sahip olduğunu gösterir. Aslında gayri resmi bir taşeron ve resmi bir ustabaşı olan dayı-başının işe aldırıldığı maden işçileri (BÜSAGR, 2015; Yalman ve Çelik, 2016), dayı-başına karşı kendilerini sorumlu hissetmekte ve dayı-başına tabi olmaktadır. İşe alım sürecinden başlayarak dayı-başının otoritesi kabul edilmekte, madende ilişkiler paternalist ilişki kalıplarının özellikleri olan koruma/kayıma/ezme dinamiklerini göstermektedir. Dayı-başı işe alımda olduğu gibi işten çıkarmada da neredeyse tek otoritedir (Yücesan-Özdemir vd., 2016). Yeri geldiğinde dayı-başı tarafından korunacağını ya da bir sözüyle işten çıkarılabileceğini bilen işçi dayı-başının fiziksel şiddete varan güç uygulamalarına ve daha fazla prim alabilmek için işçinin üzerinde oluşturduğu çalışma baskısına tahammül etmektedir. Hatta işçiler ücretlerinin bir kısmına dayı-başının el koymasına ses çıkaramamaktadır (Yücesan-Özdemir vd., 2016). Bu tür bir çalışma kültürü, riskin yoğun olduğu madende riske ilişkin farkındalık ve dayanışmayı önceleyen yerel bilgi üretimine sekte vurmaktadır. Felaketin yaşandığı madende olduğu kadar, diğer madenlerin çoğunda da çalışma kültürünü tanımlar. İlginç olan, yerel bilgi kümesinin bir parçası olan dayı-başı sisteminin, şirket yönetiminin tekelinde yer alan kurumsal bilgi kümesinin tekel özelliğini destekleyen bir unsur olarak aynı zamanda kurumsal bilgi hiyerarşisinin gayri resmi, görünmez ama meşru bir parçası olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, dayı-başı sistemi, kamusal bilgi ve yerel bilgi kümeleri arasındaki gerilimi görünür kılan bir uygulamadır. Aynı zamanda, dayı-başı sistemi madenin işleyişi, madencilerin gündelik ilişkileri ve güvenlik konularında üretilen yerel bilgi kümesinin kurucu unsurlarından biri olarak öne çıkar. İşçilerin işverenle ilişkilerinde temel referans olarak bu kümeye başvurmaları pozisyonlarını zayıflatır. Bu anlamda hiyerarşik olarak aşağıdadır ve herhangi bir yaptırım gücü yoktur. İşçilerin temelde güvenliğe dair taleplerinin gayri meşru addedilen yerel bilgi kümesine referansla dile getirilmesi kurumsal bilgi tekelini elinde bulunduran şirket yönetimini otomatik olarak güçlü pozisyonda konumlandırır ve taleplerin reddini kolaylaştırır. Böylece madenin güvenliksiz çalışma ortamı yeniden üretilir.

Bu çalışma ortamı ya da madenin işleyişi, kamusal olmaktan ziyade özel bir alana işaret eder. İçerde kendine özgü yerel pratikler ve bilgiler gelişir. Bu bilgiler kamusal olan kurumsal bilgiden soyutlanır. Kurumsaldan ayrışma madenci üzerindeki denetimi kolaylaştırır. Bu ayrışma zamanla madencilerin kimliklerinin bir parçası olur. Örneğin yeni mezun bir mühendis konum olarak işçiden üstte olsa bile işçiler tarafından 'çaylak' olarak görülür. Madenciler rollerini yerel bilgi kümesinden öğrenirler ve bu roller aracılığıyla yerel pratiğin taşıyıcılarına dönüşürler (Berger ve Luckmann, 1966; Berger, 1967). Yasalara ve hesaplamalara dayanan güvenli roller, pratiğin çok fazla parçası olmaz. Maden içinde sosyalleşme ve yerel öğrenme yoluyla risk konusundaki kurumsal bilgiden mümkün olduğunca soyutlanmış pratikler, yeni madencilerce devam ettirilir (Berger, 1967). Madencilerin kurumsal bilgi kümesine erişimlerinin kısıtlanması, tutarlı bir şekilde, dayı-başlıkların kullanıldığı yaratıcı ve verimli özneye izin vermeyen basit endüstriyel denetimle tamamlanır.

Kurumsal Bilginin Üretim Dinamikleri

i) Üretim Baskısı, Yedek İşgücü ve Yetersiz Eğitim

Üretim baskısının arkasında birbirleriyle eş zamanlı işleyen iki unsur göze çarpmaktadır (TBB, 2014). İlk unsur devletin mevcut enerji politikası çerçevesinde kömür üretiminin artırılması hedefidir. Bu hedef doğrultusunda devlet tarıma sağladığı destekleri en aza indirmiş ve çalışabilir nüfusu madenlere yönlendirmiştir (BÜSAGR, 2015; Bütün, 2015; Yalman ve Çelik, 2016). Ayrıca 1980 sonrası uygulanan neoliberal ekonomi politikalarıyla da uyumlu olarak, TEKEL ve madenler özelleştirilmiş, piyasanın rekabetine dayanamayan ve tarım dışında başka seçenekleri de olmayan çiftçiler kimi zaman maden kentlerine göçerek madenlere girmek zorunda bırakılmıştır. Özelleştirme süreciyle birlikte hem çiftçilerin mülksüzleşmesi hem de göç, Soma dâhil bu kentlerde sürekli bir yedek iş gücü oluşturmaktadır (BÜSAGR, 2015). Cumhuriyet öncesi dönemde, çiftçi köylülerin toprakla ve köyleriyle olan bağlarını koruyabilmeleri, mesela hasat zamanı madene girmeyi reddetmeleri, devletin askeri önlemlerine ve bürokratik disiplin araçlarına karşın güvenilir bir işgücü akışının oluşmasına fırsat vermemiştir (Quataert, 2009; Quataert ve Duman, 2001). Dışarıdan getirilen sınırlı sayıda işçi de üretimin sürekliliğini sağlayamamıştır. Köyleriyle büyük ölçüde bağlarını yitirmiş günümüz madencileriyse dış göçle artan işsizlik baskısına karşı koyamayarak madenler için güvenilir bir iş gücü kaynağı haline gelmiştir. İkincisi unsur ise, hem devlet işletmesi olan Türkiye Kömür İşletmelerinin, hem de madenleri rödovans modeliyle devralan özel şirketlerin yüksek kâr beklentisidir. Rödovans sistemiyle birlikte üretim büyük ölçüde kömür alım garantisi verilerek taşeron şirketlere aktarılmıştır (Yalman ve Çelik, 2016).

Soma havzasındaki madenci sayısı 6 binden 17 bine yükselmiştir (Bütün, 2015). Bu sistem, yurt dışında belirli kurallar ve sınırlı şekilde uygulanan örneklerinin aksine ülkemizde iş güvencelerini, sendikal hakları ve denetimleri olumsuz etkileyecek bir yapıda hayata geçirilmektedir (TBB, 2014: 146-148). Öyle ki, ne metnimizin odak noktası olan madenin yeniden devrini gerçekleştiren TKİ, ne de madeni devralan Soma Kömür İşletmeleri üretim sahası kaynaklı risklerin analizini yapma gereği duymuştur. Bu dönemde, üretim bulunan durumun iki katından fazlasına çıkarılmasına rağmen (Bilirkişi Raporu, 2014: 119-121), üretim sahasındaki koşullar artan üretime paralel olarak revize edilmemiştir (TBB, 2014: 148; Bilirkişi Raporu, 2014: 123).

Aslında risklerin Soma'da görüldüğü üzere gerçekleşmesi üretimi uzunca bir süre durdurarak büyük zararlara neden olmaktadır ve işletmeler üretimin verimliliği ve sürdürülebilirliği için belirli güvenlik tedbirlerini almaktadırlar (Kutlu ve Akdemir, 2016; Quataert, 2009). Fakat kamuyla karşılaştırıldığında özel şirketlere göre daha kısa dönemli bir iş olan madencilikte güvenlik bir yatırımdan ziyade maliyet olarak görülmektedir. İşçiler, özel şirketlerce işletilen madenlerde görece çok zor ve güvenliksiz koşullarda çalışmaktadır ve üretim baskısı çok daha yoğun hissedilmektedir (Müftüoğlu ve Tanış, 2010). Maden şirketinin kâr arzusu ve buna bağlı üretim taahhütleriyle yüksek işsizlik oranları bir araya geldiğinde işçiler reddedemeyecekleri bir üretim baskısı yaşamaktadır. Bu unsurların yüksek işsizlik oranlarıyla yan yana gelmesi mevcut çalışanlar üzerindeki üretim baskısını artıran en önemli etkidir. Yedek işgücünün kolay ulaşılabilir olması işçiler için yapısal baskıları ağırlaştırırken, aynı zamanda işveren, işe alınmadan önce ve iş süresince işçiye verilmesi gereken eğitimleri maliyet kaybı, olarak görmesine yol açar. Maden işçisi Nuri, işe girme aşamasından itibaren deneyimlediği üretim baskısını şöyle ifade ediyor (Kişisel görüşme, 18.06.2015):

Daha benim ocağa, yer altına girmeme, mesaimin başlamasına yarım saat var veya kırk beş dakika var. Kırk beş dakika önceden beni yer altına sokmaya çalışıyor adam. Aşağı iniyorsun, başındaki çavuştan amirine kadar hepsi başında: 'hadi, hadi, hadi...'. Sen bir robot değilsin, yani sen bir insansın. Ama senin insan olduğunu düşünmüyorlar, çünkü sen orada ne kadar yorulup bir kürek fazla mal çıkarırsan prim ona yazıyor. Sana yazmıyor.

Madenciler üretim baskısını madenin rutin bir unsuru olarak görmektedir. Baskı söz konusu kurumun kömür çıkarma pratiğinin olağan ve ayrılmaz bir parçası olarak anlatılır. Baskı görmediğini söyleyen madenci neredeyse yoktur (Bütün, 2015). Maden işçisi Sefa baskıyı benzer şekilde tanımlıyor: "O bantlar, biz 7'de işe başlıyoruz ve sürekli çalışıyor; 24 saat hiç durmuyor nakliye zaten. Sadece

Ramazan ve Kurban Bayramlarında bantlar duruyor veya resmi tatillerde. Sürekli çalışıyor. 24 saat hiç aralıksız. Neden? Üretim baskısı. Sürekli ‘mal, mal, mal, mal, mal’” (Kişisel görüşme, 18.06.2015).

Bu baskı çalışanların işin niteliğine ve bilgisine dair süreçlere tam anlamıyla vakıf olamadan işin gerçekleştirilmesine ve sürdürülmesine odaklanmalarını zorunlu kılar. İşçilerin üretim süreci üzerindeki kontrolleri ve ilgili bilgileri oldukça sınırlı kalır. Üretim süreçlerine dair işçilerin kendi yerel bilgi kümelerinden getirdiği veya getireceği olası katkılar üretim baskısının altında dillendirilemez ve yok sayılır. Üretim baskısı bilgi hiyerarşisinin doğal bir parçasına dönüşür. Çalışanların üzerindeki baskının olağanlaşmasının en önemli sebeplerinden biri çalışmak için bekleyen işsiz kitlelerin varlığıdır: “Senin sesin çıktığı zaman nizamiyedeki insanları [iş başvurusu yapan işsizler] gösteriyor. Aynısını Yunanistan’da da gördüm. (Temel, Maden işçisi, Kişisel görüşme, 19.06.2015)

Üretimin bu yapısı madencilere verilmesi gereken eğitimlerin ya hiç ya da yeterince ve uygun şekillerde verilmemesine zemin hazırlar. Kurumun öncelikli amacı madencinin bilgili ve donanımlı şekilde üretime katılmasından ziyade, üretimin duraksamadan devam etmesidir. Böylelikle madencilerin üretime dair kurumsal bilgiye ulaşımı engellenmiş olur. “Maden Kazası”nı değerlendiren Bilirkişi Raporu’nda (2014: 125) işe başlamadan önce madencilere zorunlu olan 32 saatlik mesleki eğitim ile 16 saatlik sağlık ve güvenlik eğitimlerinin tam olarak verilmediği belirtilmektedir. Eğitim eksikliğinde ve dolayısıyla kurumsal bilginin görece yokluğunda karşımıza çıkan temel sorun madencilerin, diğer çalışanların ve genel olarak da madenin güvenliği ile alakalıdır. Parça başı üretim yapan tüm işletmelerde sıklıkla görüldüğü üzere (Quataert, 2009), güvenlik kimi zaman en basit tedbirlerin alınmaması şeklinde ihlal edilir. Bu noktada Sefa’nın yorumuna bakalım: “Tedbir yok açıkçası. Mesela ben 10 yıllık madenciyim; fakat maske kullanmasını bilmiyorum. Biz son beş yıldır maske kullanmaya başladık madende. Daha öncesinde maskemiz yoktu. Bir yasa çıktı, iş güvenliği yasası. 4-5 sene önce” (Kişisel görüşme, 18.06.2015).

Büyük bir kısmı ilkokul mezunu olan madencilerin eğitimi, meslek odalarının sağladığı uzmanlar tarafından verilmemekte ve gerekli nitelikten yoksun olmaktadır (Bütün, 2015). Eğitimler genellikle kuramsaldır ve birkaç haftayı geçmez (Müftüoğlu ve Taniş, 2010). Kimi zaman da kısa bir iş güvenliği videosundan ibarettir (BÜSAGR, 2015). Mühendis Osman işçilerin eğitim eksikliğinin Soma’daki felaketin yaşanmasında önemli bir etken olduğunu belirtir (Kişisel görüşme, 18.06.2015):

İş alımında şöyle bir şey yaparlar; işçiye ilk üç gün kurs verirler. Soma Kömürleri'nde bir gün veriyorlardı daha doğrusu. Biz şu anda yaklaşık bir hafta eğitim veriyoruz. Hatta ilk başta iki hafta veriyorduk. Üniversiteyle anlaşmamız vardı. Sonra Milli Eğitim'le bir anlaşmamız oldu, bir haftaya düşürdü Milli Eğitim. Şimdi tekrardan bir üniversite ile anlaşip iki haftalık bir eğitim süreci yaşayacağız.

Osman'a göre verilen eğitimler genelde formalite icabıdır. Osman, gerçek bir eğitim olması durumunda çalışan kişi sayısının yaklaşık üçte bir oranında azalacağını, kalanların kaliteli işgücü olacağını ve böylelikle kazaların minimum seviyeye indirilebileceğini savunmaktadır. Osman işçilerin mutlaka uygun eğitimlerden geçirilmeleri ve bu sürecin denetlenmesi gerektiğini söylemektedir (Kişisel görüşme, 18.06.2015). Uygun ve yeterli bir eğitim madencilerin üretim açısından hayati olan güvenlik bilgisine vakıf olmalarını sağlayacaktır. Bu sayede madenciler hem üretim sürecine daha etkin katılabilecek, hem de süreci tanımlayan kurumsal bilginin gerçekten uygulanıp uygulanmadığını kendileri de denetleyebileceklerdir.

Madencilerin haklarını savunma amacıyla kurulmuş bir derneğin yöneticilerinden olan Kerem Kurtul'a göre, madencilik teçhizatının (giysi, çizme, koruyucu malzemeler, maske, lamba, vs.) kullanım bilgisi madencilere eksiksiz aktarılmalıdır. Maden sahasının kendine has özelliklerini ve gereklerini yansıtan bu bilgiler hayati önemdedir. Madenciler ek olarak kaçış planları hakkında da bilgi sahibi olmalıdır (Kişisel görüşme, 15.06.2015):

İşçilerin özellikle yaptıkları işin olası tehlikelerini bugüne kadar yaşamış olan kazalar örneklenerek, bu örneklemelerde, işçilerin üretimle kurduğu ilişkileri devam ederken olası taş düşmeleri, alın patlamaları, işte su patlamaları ya da başka vesaire tehlikelere karşı duyarlı hale getirilmesi meselesidir. Bunun için düzenli bir eğitime tabi tutulmaları lazım. Bunu zaten bütün dünya yapıyor. Yani madencilik sektöründe altı ayda bir en az yaklaşık otuz altı, otuz yedi saat düzenli olarak eğitimler yapılır dünyada gelişmiş ülkelerde.

Kurtul'a göre, madende çalışan emniyetçilerin, iş sağlığı, iş güvenliği sorumlularının, madencileri sevk ve idare edenlerin duyularını geliştirmeye yönelik eğitimler de önemlidir. Kurtul maden işinde özellikle duyuların önemine vurgu yapar. Kurtul'a göre madenciler bu konularda eğitim süreçlerine tabi tutulmalıdır (Kişisel görüşme, 15.06.2015):

Özellikle usta pozisyonuna gelmiş madencilerin duyu yeterlilikleri dediğimiz, tamamen, özellikle göçmelerde, tavan baskılarında deneyimli madenciler kömürün çatırdamasından ve çıkarttığı sestən, onun baskı gücünün nasıl

olacağını, bir göçük mü olacağını, bir göçertme mi olacağını, belli kayaların mı düşeceğini, deneyimleriyle ve birikimleriyle algılarla deneyimli madenci ustaları. Onun için deneyim önemlidir yani ustalık pozisyonunda.

Deneyimli bir madencinin de belirttiği üzere aslında maden, onu dinleyenle konuşur (BÜSAGR, 2015). Fakat Kurtul felaketin meydana geldiği madende bu tür duyu geliştirmeye yönelik eğitimlerin ve pratiklerin göz ardı edildiğini belirtir (Kişisel görüşme, 15.06.2015). Bu anlamda usta pozisyonundaki kişilerin yeterlilikleri şüphelidir. Ustalık eğitimle, deneyimle, bilgiyle ve belirli imtihanlarla kazanılan liyakat temelli bir pozisyonudur. Ustaların madene dair sezgilerinin ve duyularının gelişmiş olması beklenir. Ustalar yerel bilginin kümelenildiği odaklar olarak da görülebilir. Dolayısıyla hem kurumsal, hem de yerel bilgi ustada birikir ve harmanlanır. Ustalık bu anlamda kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasındaki hiyerarşinin en aza indiği ve iki kümenin uzlaşabildiği bir konumdur. Usta bu uzlaşmayı diğer işçilere aktarmakla yükümlüdür. Kurtul özel sektörde ustalık sisteminin sağlıklı işlemediğini iddia etmektedir; çünkü hem kurumsal hem yerel bilginin edinilmesini sağlayan eğitim süreçleri maliyet unsuru olarak görülmektedir. Özel sektör karı yükseltmek için maliyetten mümkün olduğunca kaçmaktadır. Dahası kurumsal ve yerel bilginin uzlaşabilir hale gelmesi bilgi hiyerarşisini bozacağı için, işverenin pozisyonunu zayıflatır. İşveren kurumsal bilgi üzerindeki tekeli ve manipülasyon imkanını kaybeder. İşçilerin madene dair duyuları konusunda yerel ve kurumsal bilgi çatışmasını, bu facia öncesinde madende yükselen karbon monoksit gazı değerlerinin işçileri olumsuz etkilediği bilgisinin göz ardı edilmesi de göstermektedir. TMMOB Raporu karbon monoksit gazı için en iyi sensörün insan olduğunu belirtir. İşçiler faciadan önce süreklileşen şekilde bir karbon monoksit duyarlılığına sahiptir (TMMOB, 2014: 39). İşin aslı, bu duyarlılık kurumsal ve nesnel bilgi kategorisinde sayabileceğimiz veriyi üreten maden içi sensörler tarafından da teyit edilmiştir (Bilirkişi Raporu, 2014: 119). Duyu örneği bize, kurumsal ve yerel bilgi kümeleri arasında doğrusal bir çatışmanın varlığından ziyade bu bilgi kümelerinin iç içe geçmesi gerektiğini, iktidar konumlandırmaları temelinde karmaşık bir işleyişe sahip olduğunu göstermektedir.

Üretim ve yedek işgücü baskısı ile işverenin eğitimi maliyetli görerek vermemesi, maden işçilerini madenin işleyişine dair var olan teknik ve hukuki bilgiler açısından dezavantajlı bir konuma yerleştirir. Bu bilgi eksikliği madencileri kendilerinin denetleyemediği ve güvenliksiz bir üretim sürecinin zorunlu parçası haline getirir. İşçiler işleyişe ve güvenliğe dair resmi ve hukuki yaptırıma yol açabilecek bilgilere erişememektedir. Söz konusu erişememe durumu açıktan engellenmenin bir sonucu olmaktan ziyade, üretim koşullarının şekillendirdiği bir neticedir. Yapısal olarak kaza üreten söz konusu koşullar kapitalist piyasalardaki

rekabetin en kolay yolu olan ucuz ve güvencesiz emek istihdamını temel alır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği başta olmak üzere işçilik maliyeti içinde yer alan her şey kalkınma söylemi tarafından görünmez kılınır (TMMOB, 2014: 50-51). Soma Kömür İşletmeleri örneğinde işçi sağlığı ve iş güvenliği süreçlerinin kazaların ve ölümlerin yönetilmesi mantığıyla kurgulandığını söylemek mümkündür (TMMOB, 2016: 39).

ii) İşbirlikçi Sendika

Kurumsal bilgi hiyerarşisinin eşitsiz kuruluşundaki ikinci etken madencilerin işveren nezdinde resmi temsilcisi konumundaki sendikanın madencilerin değil, işverenin çıkarı doğrultusunda tavır sergilemesidir. Sendika işleyiş ve güvenlik mevzuatlarını yönetimin taleplerine paralel şekilde yorumlamakta, madencilerin dile getirdiği sorun alanlarına kayıtsız kalmakta ve şikâyetlerin üstünü örtmektedir. Madencilerin sendikada söz hakkı yoktur (Bütün, 2015). “Soma Maden Kazası”na ilişkin Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu’nda (2014: 192) Soma Kömür İşletmeleri’nde iş sağlığı ve güvenliği kurallarının takibini gerçekleştiren bir mekanizma bulunmadığı tespiti yer almaktadır. Rapor sendikanın sağlık ve güvenlik konularında “iş akışına bırakma” anlayışında olduğunu belirtmektedir. Rapora göre işçilerin çoğunluğunun da iş sağlığı ve güvenliğine dair beklentileri oldukça düşük düzeydedir. Bununla birlikte, kamusal bir sorumluluğa sahip sendikanın, işçilerin beklentisinden bağımsız şekilde ilgili kurallar konusunda daha aktif olması gerekir. Sendika işveren ile iyi ilişkiler kurmak adına işçilerin maruz kaldığı riskleri göz ardı etmiş, işçilerin güvenini yitirmiştir. Sendikanın mevcut haliyle denetleyici bir rol üstlenmesi beklenemez (KDK, 2014: 192-193). Sendikanın bu etkisiz konumlanması (TMMOB, 2014: 41) maden işçilerinin madenin işleyişi ile ilgili bilgi üretimine katılmasını ve bu bilginin ve dolayısıyla işleyişin dönüşümünü engeller. Madencilerin yerel bilgisi ile kurumun bilgisi arasındaki köprü işlevini yerine getirmeyen sendika, işveren ile işçi arasında uzlaştırıcı değil, ayrıştırıcı bir rol oynar. Dahası sendika, temel işlevi olan madencilerin çalışma hakları ve zor çalışma koşulları hakkında farkındalık yaratacak ve madencileri güçlendirecek kurumsal bilgiyi de üretmemektedir. Madencilerin büyük kısmı toplu sözleşmenin içeriğinden habersizdir (Yücesan-Özdemir vd., 2016). Haberli olup haklarını mesela dava açarak aramaya çalışanlar, sendikanın engellemeleriyle karşılaşmaktadır. Bir başka deyişle, sendika alternatif bir kurumsal bilgi üretiminde kendini sorumlu görmemektedir. Aksine, hem işverenle, hem de dayı-başılarla işbirliği içinde yerleşik yapıyı sürdürme peşindedir (Yalman ve Çelik, 2016). Tüm bu yaklaşımıyla, sendika bilgi hiyerarşisini güçlendirir. İşleyişin dönüşümü ve bilgi aktarımı yönetimin izin verdiği ölçüde ve hiyerarşiyi sürdürecektir. Maden işçisi Osman bu durumu daha geniş bir çerçeveye yerleştirerek

açıklıyor: “Sendikaya her ay kendi yevmiyesinden para verir, ama gidip kendi hak ve çıkarlarının ne olduğunu sormaz, sorma cesareti yoktur. Korkutulmuş ve bastırılmış, sermaye, siyaset, sendika yani bu çerçevenin altında 13 Mayıs’tan önceki sindirim sistemi oturmuş şekilde şu an” (Kişisel görüşme, 19.06.2015).

Maden işçisi Okan’ın tespitleri Osman’ı destekler nitelikte: “Şu andaki sendika olumsuz etkilemekten ziyade zaten sendikanın olup olmadığını, sendikanın amacının ne olduğunu işçiler bilmiyorlar. Zaten şu güne kadar sendika da işçilerin yanında, hiçbir zaman işçiler çıkarına çalışmamıştır. Bu 13 Mayıs’tan önce de böyleydi, bu tarafa da aynı süregelen bir durum” (Kişisel görüşme, 18.06.2015).

Madencilerin resmi temsilcisi olan sendikanın gerçekte yönetimi temsil ettiği, bu temsiliyetin kurum ve sendika yönetimleri arasındaki basit bir çıkar alışverişinden ziyade politik bir zemini olduğunu söyleyebiliriz. Madenciler sendikaya şirketin ve devletin zorlamasıyla üye olmuşlardır (Bütün, 2015). Madenciler karşılarında sermaye-siyaset-sendika üçlüsünden müteşekkil bir gücün olduğunu ifade etmektedir. Bu güç, kurumsal bilgi kümesini şirketin ve yönetiminin belirlediği amaçlara göre idare eder; madencilerin deneyimlerinden beslenen yerel bilgi kümesini ise baskılar ve ikincilleştirir. Kurumsal bilgi kümesine işçilerin erişimini sağlayacak en önemli güç olan sendikanın yönetimi, kendisi de sektördeki konumunu politik aktörlerle geliştirdiği ilişkiye borçlu olan şirketin yönetimiyle kurduğu organik bağ temelinde resmi ve hukuki bilgi akışına ket vurur. Bu noktada maden işçisi Eylem’e kulak verelim (Kişisel görüşme, 17.06.2015):

Şu anda sendika, sendika görevini, hükümet, hükümet görevini yapsaydı, işveren de biraz vicdaniyla yani 5 lira değil de 3 lira kazanayım derdine düşseydi, şu anda 301 arkadaşımız aramızda olacaktı... 13 Mayıs’tan aylar önce ocak alarm vermeye başladı. Yani biz bunu amirlerimize anlatmak istediğimiz zaman, amirlerimiz bize siz bakın işinize, kafanızın girmedığı yere gövdenizi sokmayın, böyle diyorlardı bize. İşte ben yani biz birlik olmadık diye onu diyorum yani. Bizde de hata bu yani. Sendikanın öyle bir yetkisi vardı, onu bile kullanmadı işte. Sendikanın, yani bilmiyorum belki siz de biliyorsunuz, sendika isteseydi o işçilerin hiçbirisini o ocağa sokmayacaktı. Sokmama yetkisi vardı yani. Ne yaptı? İşverenle beraber oldu.

Soma Kömür İşletmeleri’nde örgütlü olan Maden-İş Sendikası’nın başkanı faciadan sonra verdiği demeçte, “sendikanın işçilerle bağlarının zayıf olduğunu ve işçilerin kendilerini sendikaya uzak hissettiklerini” dile getirmiştir. Sendikanın kurtarma çalışmalarında aktif rol üstlenmediğini ve facia esnasında madendeki işçi sayısının bilgisine sahip olmadıklarını belirtmiştir. Sendikanın işverenle

olan ilişkilerinde edilgen bir duruşa sahip olduğu görülmektedir (TBB, 2014: 31-34). Sendika, işyerlerinde ilgili yönetmelikte ifade edildiği şekliyle “işçiler için tehlikeli olan tesis ve tertiplerin veya makine ve cihazların varlığında söz konusu olan işi durdurma” sürecinde inisiyatif ve sorumluluk almamıştır¹; böylelikle madenin mevcut durumuna dair bilginin madencilere iletilmesini de engellemiştir. Sendika bu tavrı ile kurumsal bilgi kümesinin oluşturulmasında işçinin değil, işverenin yanında saf tutmuştur. Madencilerin yerel bilgisini ikincilleştirerek onların sezgilerini, kaygılarını ve deneyimlerini gayrı-meşru bir konuma yerleştirmiş, kurumsal bilginin madenciler lehine kullanımını ve dolayısıyla dönüşmesini engellemiştir. Sendika bilgi kümelerini ayrıştırıcı ve çatıştırıcı bir rol benimsemiştir. Madencilerin temsilcisi olan sendikanın bu konumlanışı madende apaçık bir denetim sorunu olduğunu gösterir. Zira sendika denetimin önemli bir ayağıdır. Madenciler kendi çalışma ortamlarının ve süreçlerinin denetiminde etkin bir şekilde söz sahibi değildir.

iii) Denetim Sorunları ve Engelleri

2003 yılında İş Kanunu’ndaki değişikliklerle, işletmelerin İSG profesyonellerini (iş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleri) istihdam etme zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanun başlangıçta yalnızca 50’den fazla çalışana sahip işyerlerine uygulanmış, ancak İSG Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra 2012’de tüm işletmeler için genel bir gereklilik haline gelmiştir. İSG Kanunu (Madde 8)² İSG profesyonellerine önemli görevler vermektedir. İSG profesyonelleri, işletmede alınması gereken temel İSG önlemlerini yazılı olarak işverene bildirmekle yükümlüdür. İşverenin, hayati tehlike doğuracak bir konuda önlem almaması durumunda ise, İSG profesyonelleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na (ÇŞGB) durumu iletmekle sorumludur. Bu iş kanununa bağlı olarak iş yerinde etkin ve sağlıklı denetimlerin gerçekleşebilmesi için, İş Güvenliği Uzmanları ve İşyeri Hekimleri görevlerini yerine getirirken hiç bir ilgili paydaş tarafından kısıtlanmamalıdır. İSG profesyonelleri profesyonel bağımsızlıklarını korumalı ve görevleri süresince etik kurallara uymalıdır.

Madencilik, yüksek risklerinden dolayı iş güvenliğinin belki de en önemli olduğu sektördür. Bu doğrultuda, İş Kanunu’ndaki maddelere de bağlı olarak, madende çalışan tüm tarafların eğitim ve farkındalığının artırılması, güvenli bir çalışma ortamı için gerekli olarak tanımlanmaktadır. İşveren, İSG uzmanı aracılığıyla, işe yeni alınan işçi ve belli aralıklarla tüm çalışanlar için iş güvenliği konusunda eğitim sağlamakla yükümlüdür. Düzenli eğitimlere ek olarak, koruyucu ekipmanların sağlanması ve çalışır halde tutulması da işverenin sorumluluğundadır.

Görüştüğümüz madenciler İSG profesyonellerinin eğitim ve denetimleri etkin

olarak gerçekleştirmediklerini, her şeyin kâğıt üstünde kaldığını belirtmektedir. Buna neden olarak, madenciler, İSG profesyonellerinin işverene maddi açıdan bağımlı olmasını göstermektedir. Oysa KDK Raporu'nda da denetçilerin bağımsız olması gereğine dikkat çekilmektedir. Denetçi ücretlerinin denetim altındaki madenin işletmecisi tarafından ödenmesi sorunlu bir uygulamadır (KDK, 2014: 207). Rapor, ayrıca, Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından görevlendirilen denetçilerin çoğunlukla saha tecrübesinden yoksun mühendislerden oluştuğunu vurgulamaktadır. TKİ ve TTK (Türkiye Taşkömürü Kurumu) gibi kurumlardan görevlendirilen daha tecrübeli denetçilerin ise özlük hakları ve denetim imkânları açısından sıkıntılar yaşadığına işaret etmektedir (KDK, 2014: 196). Yanı sıra, idari denetimlerde himayeci bir tutum söz konusu olabilmektedir. Önceki bölümde de belirtildiği üzere üretim ilişkilerinde aldığı pozisyon itibarıyla, denetimlerde sendikanın etkisi de ihmal edilebilir düzeydedir (TBB, 2014: 151).

Soma'da görüştüğümüz mühendislerden biri altyapı ve ekipmanlara ilişkin bazı kararların iş güvenliğine aykırı olsa da alınabildiğini, bunun temel nedeninin de altyapı ve ekipman yatırımlarının madencilik sektöründe çok büyük maliyetler gerektirmesi olduğunu ifade etmiştir (Kişisel görüşme, 18.06.2015). Büyük maliyet gerektiren yatırımlar işveren tarafından yapılmamakta, konu ile ilgili bilimsel ve hukuksal bilgi sahibi olan İSG uzmanlarının madenciler arasında bilgilendirme, farkındalık yaratma girişimleri de işverence engellenebilmektedir. TBB'nin (2014) tespitlerine göre facianın yaşandığı madenin teknolojik altyapısı mekanizasyon açısından geri olup, üretim büyük ölçüde emek gücüne dayanmaktadır. Madenin havalandırma yapısı ocağın özelliği olan kendiliğinden yanmanın risklerini karşılayabilecek düzeyde değildir. Benzer şekilde, galeri ve tahkimat altyapısında, elektrik ve uyarı sistemlerinde eksiklikler bulunmaktadır (TBB, 2014: 149-150). Bu tespitler, Bilirkişi Raporu'nda da mevcuttur. Rapor, söz konusu eksikliklerle beraber, bunların belirlenmesinin, takibinin ve giderilmesinin süreklileşen bir şekilde ihmal edildiğini belirtmekte ve teknik nezaretçilerin, ilgili mühendislerin, vardiya amirlerinin, işveren ve temsilcilerinin sorumluluğunu vurgulamaktadır (Bilirkişi Raporu, 2014: 119-124).

Denetlemede doğrudan yükümlülük ve sorumluluk sahibi aktörlerden biri de ilgili kurumlarını gereğince çalıştırmayan devlettir (BÜSAGR, 2015; Bütün, 2015; Kutlu ve Akdemir, 2016). Facia öncesi yapılan denetimlerde madende bir sorun tespit edilmemiştir. İşyerinde güvensiz çalışma ortamlarına sebebiyet verecek altyapı ve koruyucu ekipman eksiklikleri ve çalışma pratiklerini devletin düzenli olarak denetlemesi ve gerekiyorsa işverene yaptırımlar uygulaması gerektiği konuştüğümüz tüm madenciler tarafından belirtilmektedir. İşverenin gerekli eğitimler verilmeden madencileri çalıştırmasının bir cezası olması gerektiği de

ayrıca ifade edilmektedir. Madencilere göre, ilk işe başlayanın eğitim alsa bile daha pasif konumda çalışması gerekmektedir. Madencilik sektöründe düzenli olarak altyapı, koruyucu ekipman ve çalışma ve eğitim pratiklerine ilişkin devlet kontrolleri yapılmalıdır. Ek olarak, herhangi bir şikâyet ya da yasal başvuru durumunda yasal süreçlerin çok uzun sürmemesi ve genellikle madenciler aleyhine işleyen ve dolayısıyla devlet kurumlarına olan düşük güveni daha da azaltan bu süreçlerin etkin denetim için kullanılması da talep edilmektedir. TBB Raporu facianın idari sorumluları arasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nı (ÇSGB), hukuki sorumluları arasında da Türkiye Kömür İşletmeleri'ni işaret etmektedir TBB, 2014: 151-152). Benzer şekilde, Bilirkişi Raporu'nda da (2014) TKİ Yönetim Kurulu Başkanı, ÇSGB İş Müfettişleri, MİGEM kontrol elemanları dâhil olmak üzere bir dizi kamu görevlisi sorumlu tutulmaktadır. Bu sorumluluk halinin açığa çıkarttığı önemli bir gerçek, madenin genel yapısı ve işleyişine dair üretilmesi gereken kurumsal bilginin aslında ya üretilmediği ya da eksik üretildiğidir. Dolayısıyla, sorun salt işçilerin bilgisinin denetimsizlik süreciyle bastırılması değildir. Aynı zamanda denetimsizliğin işçi sağlığı ve iş güvenliği için hayati olan kurumsal bilginin üretimini ve birikmesini engellemesidir.

İşçilerin çalışma hakları ve işverenin yükümlülüklerine ilişkin farkındalığı sağlamak, mühendis odaları ve barolar gibi meslek kuruluşlarının da sorumluluk alanına girmektedir. Kurumsal bilginin üretilmediği ve madencilerle paylaşılmadığı bu konuda çok ciddi eksikliklerin olduğu görüşmelerde dile getirilmiştir. Soma'da yaşanan olay sonrası davayı takip etme aşamasında mühendis odaları ve barolar oldukça etkilidir. Fakat olay öncesinde madencilere hakları konusunda yeterince bilgi verme olanağı bulamamışlardır. İSG Kanunu'nun 13. maddesi çalışana "ciddi ve yakın tehlikenin önlenemez olması durumunda işyerini terk etme ve çalışmaktan kaçınma hakkı" vermektedir. Ancak madencilerin çoğu bu haklarını bilmemekte, bilenler de işten atılma korkusu, yüksek işsizlik oranları, sendikalara duyulan güvensizlik gibi nedenlerle bu hakkı kullanmamaktadır.

Meslek kuruluşlarının madeni etkin bir şekilde denetleyememesi kurumsal bilgi kümesinin eşitsiz oluşturulmasının üçüncü çehresi olarak karşımıza çıkar. Sendikadan farklı olarak meslek kuruluşları denetim konusunda isteklidir, fakat engellenmektedir. Madencilerin, bu kuruluşların kurumsal anlamda birikmiş bilgi ve deneyimine erişimi sınırlı kalmaktadır. Benzer şekilde madencilerin yerel bilgisi de bu kuruluşlara ulaşmamakta ve kurumsal bilgiyi zenginleştirecek yönde kullanılamamaktadır. Bu noktada meslek örgütlerinin yerel bilgiyi derleme ve uzmanlık dilinin dışında bir dille yerele ulaşmalarındaki eksikliklerin de altını çizmek gerekir. Meslek örgütlerinin bürokratik ve hiyerarşik iç örgütlenme dinamikleri yerele müdahale edebilecekleri bilginin üretimini ve üretilen

bilginin yerele ulaşımını engellemektedir. Bu durumun temel sebebi, belirtildiği üzere, söz konusu kuruluşların denetim isteksizliği ya da yetersizliği değildir. Bu yapının kurulmasını, meslek örgütlerinin iç dinamikleriyle birlikte, şirket ve hükümet kaynaklı kısıtlamalar da engellemektedir. KDK Raporu, madencilik faaliyetinin iş sağlığı ve güvenliği açısından daha uygun hale nasıl getirileceğine dair Türkiye Büyük Millet Meclisi, üniversiteler, meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları tarafından birçok rapor hazırlandığı tespitini yapmaktadır. Bununla birlikte madenlerdeki denetimlerin şeffaflığını, güvenilirliğini ve kalıcılığını sağlayacak ve tüm bileşenleri bir araya getirecek ortak bir yapının oluşturulması gerekmektedir (KDK, 2014: 194, 197). Bu yapının kurulamamasında meslek kuruluşları arasında işbirliği ve dayanışmanın güçlenmesini sağlayacak mekanizmaların eksikliğini de vurgulamak gerekmektedir.

Denetim eksikliği Soma felaketinin ana sebeplerinin biri olarak görülmektedir. Felaket madenin nasıl bir denetimsizlik ortamında işlediğini açığa çıkarmıştır. Felaket sonrasında denetim konusunda kimse sorumluluk üstlenmemekte, madencilerin deyimiyle sermaye-siyaset-sendika üçgeninde konumlanmış kurumsal taraflar birbirlerini suçlamaktadır. Temel bu durumu şöyle özetliyor: “O onu suçlar o onu suçlar. Aslında oradaki hâkimin çok güzel sorgulaması var: ‘Senin görevin ne?’ Hiçbiri de ‘Benim görevim şuydu, ama şöyle yapıyorum’ diyebiliyor mu?” (Kişisel görüşme, 19.06.2015).

Soma felaketi, madencilerin ve madencilerin haklarını koruyabilecek tarafların erişiminde olmayan kurumsal bilginin denetime değil, denetimsizliğe zemin hazırladığını göstermiştir. Bu denetimsizliği biraz olsun dengeleyebilecek meslek kuruluşlarının faaliyetleri çeşitli engellere takılmıştır. Maden işçisi Temel, felaketin birincil sorumlusu olarak devleti görmektedir, çünkü ona göre devlet denetim eksikliği ya da yokluğunun asıl sorumlusudur. Eylem de madene gelen denetim müfettişlerinin yasalar çerçevesinde gerekli olan bilgileri ve uygulamaları madencilere aktardığını, fakat uygulamanın müfettişin anlattığı gibi olmadığını belirtir ve bu durumu Soma felaketi bağlamında şu sözlerle dile getirir (Kişisel görüşme, 17.06.2015):

Doğru söylüyorsunuz, güzel söylediniz ama dedim, bunu dedim uygulamaya koyabilecek misiniz bana onu söyleyin dedim ya. Kesinlikle koyacağız dedi ya. Biz dedi buraya dedi bir günlüğüne gelmedik. Soma’da kalacağız. Gerekirse dedi şirkete ceza yaptırımları uygulayacağız. Hani nerde? Hani Avrupa standartlarında maden? 13 Mayıs’tan 10 gün, pardon 40 gün önce yine çalışma bakanlığı müfettişi geliyor. Türkiye’nin en güvenilir madenidir diyor. On numaradır diye rapor tutuyor. 40 gün sonra 301 arkadaşımız öldü diyoruz. Yani Türkiye’nin en güvenilir madeninde 301 arkadaşımız ölüyorsa, demek ki en güvensiz madende bilmiyoruz artık korkunç bir rakam çıkacak ortaya.

Eylem, işçi ve iş yeri güvenliğinin madende birincil hedef olmadığını belirtmektedir (Kişisel görüşme, 17.06.2015). Asıl olan mümkün olduğunca çok kömür çıkarmaktır. Çalışma esnasında en temel güvenlik kuralları dahi ihlal edilmekte ve denetlemeler göstermelik yapılmaktadır. Var olan yasalara uyulmamakta (Kutlu ve Akdemir, 2016) ya da üretimin devamlılığına engel olmayacak şekilde, kâğıt üstünde göstermelik işler yapılmaktadır (BÜSAGR, 2015). Maden işçisi Okan da müfettişlerin geleceğini şirketin önceden haber alıp tedbir aldığını belirtir. Okan'ın iddiasına göre, müfettişler denetim esnasında çoğunlukla sadece ana arterleri gezmekte, maden ayaklarına ve bacalara uğramamaktadır. Müfettişlerin raporlarında çalışılabilir gözükten maden sahaları aslında güvenlik açısından risk taşımaktadır. Aslında müfettişlerin çoğu maden deneyimi olmayan, kitabi olarak denetim yapan ve raporları deneyimli maden yöneticileri tarafından yönlendirilebilecek genç görevlilerdir (BÜSAGR, 2015). Okan çoğu durumda madencilerin ortamın güvensizliğinin farkında olmadıklarını söyler: “Çünkü dün geldiği ocak aynı ocaktır. Havası aynıdır, baskısı aynıdır. Tabanı aynıdır, tavanı aynıdır. Yapacağı iş aynıdır. Açacağı direk aynıdır. Çünkü bu belli bir şeyden sonra işin riski var mı yok mu, bunu hiçbir zaman hesaba katmaz yani” (Kişisel görüşme, 18.06.2015).

Okan'a göre bu bir alışılmışlık halidir. TMMOB'un (2016) İSG denetçilerinin “mevcut sorunları kanıksayan, göz ardı eden” bir tavır takındıkları ve sanki bu sorunlar yokmuşçasına davrandıkları tespiti söz konusu alışılmışlık halinin bir örneği olarak önemlidir. Alışılmışlık, facianın yaşandığı madende iş sağlığı ve güvenliğine dair “olumsuz organizasyonel tutum”un sistematikleşmesi ve yaygınlaşmasının bir yansımasıdır (TMMOB, 2016: 39). Alışılmışlık üretim sürecinin mevcut şeklini verili kabul etme halidir; buna bağlı olarak madenciler üretim sürecini sorgulayacak ya da eleştirecek bir mesafe geliştiremezler. Bu noktada denetimlerin önemi ortaya çıkar. Denetçiler ama özellikle de madende çalışan emniyetçiler söz konusu alışılmışlık hali içindeki riskleri takip ve tespit etmek zorundadır. Denetim ve emniyet madencilerin de sorumluluğunda olmakla beraber, asıl görev bu süreçlerde uzmanlaşmış ve görevi bizatihi emniyet olan çalışanlardır. Mühendis ve ustabaşı gibi konumlarda bulunan bu kişiler üst yönetim ve işverenle iletişim halinde olmak zorundadır. Okan'ın tespitine göre madende böylesi bir sistemin varlığından söz etmek güçtür. Okan denetimin nasıl yürütülmesi gerektiği sorusuna şöyle cevap vermektedir (Kişisel görüşme, 18.06.2015):

Böyle bir felaketin olmaması için bence yer altı maden ocaklarının devlet eliyle işletilmesi şarttır. Artı iş güvenliği, iş yasası; işte ne bileyim ocağın güvenliğini sağlayacak kişilerin, heyetin diyeyim daha doğrusu, ocakların bağımsız heyetler tarafından denetlenmesi; iş güvenliğinin, iş planlarının daha ön seviyelere üst

düzelere çıkarılması; işçilerin daha iyi eğitim alması; iş güvenliği derslerinin artırılması; işçilerin her altı ayda bir olmasa da yılda bir kez de olsa tatbikatlı veya sözlü veya yazılı sınavlardan geçirilmesi; yanlışların birebir, işçilerin görebileceği, faydalanabileceği, anlayabileceği şekilde anlatılması; işçinin sorumlulukları, bunların birebir açılması gereken durumlar, açılmaması gereken durumlar, düz işçiyse ne yapar, görevi nedir, yetkileri nedir, birebir bunların öğretilmesi...

Okan iletişim kanallarının açık olduğu, siyasi etkilerden uzak, hiyerarşik olmayan ve madencilerin kapsamlı eğitimini temel alan bir sistemin gerekliliğine işaret eder (Kişisel görüşme, 18.06.2015). Böylesi bir sistem hem kurumsal bilginin madencilerle paylaşılmasını hem de devlet, şirket ve meslek kuruluşları düzeyinde biriken bu bilginin güvenli bir işyeri ortamı oluşturma doğrultusunda, denetimlerin de desteğiyle, somut etkiler üretmesini sağlayacaktır. Devletin ve şirketin yetersiz denetimleri Okan'ın belirttiği alışılmışlık ve risklere karşı önlem alınmamasını kanıksama halini beslemektedir. Hatta denebilir ki, bu denetimler mevcut biçimleriyle hali hazırdaki alışılmışlık ve kanıksama halini yeniden üretir. Bu anlamda, meslek kuruluşlarının bağımsız denetimi ve bu denetimin sonuçlarının madencilere aktarımı rutinleşen ve görünmez kılınan güvenliksiz iş ortamını deşifre etmek için elzemdir.

Sonuç

Cable, Shriver ve Mix'e göre (2008), uzmanlık gerektiren bilgi uzman olmayanlarca anlaşılabilir, tercih edilmeyebilir ve buna bağlı olarak bilgi akışı kısıtlanır. Kurumlar ekonomik üretime ilişkin bilginin akışını bilinçli olarak kısıtlayabilir ve dolayısıyla vatandaşlar veya çalışanlar risk konusunda doğru karar veremeyebilir veya kendilerini koruyamayabilirler. Bilginin kontrolü risklerin tanımlanması süreçlerinde de kontrol getirir.

Türkiye bağlamına bakınca, kurumsal bilginin eleştirel kullanımı göze çarpar. Örneğin, meslek odalarının büyük bir bölümü madencilerin yanında yer almakta, bilimsel ve hukuksal bilgilerini madencilerin yerel bilgisini ve tecrübesini desteklemek için kullanmaktadır. Dolayısıyla kurumsal bilgi yerel bilgiyi bastıran bir araç olabileceği gibi onu destekleyen bir araç da olabilir. Öte yandan, meslek odalarının ve bilim insanlarının felaketlerden önce yaptığı uyarıların devlet ve işveren tarafından yeterince dikkate alınmadığı da bilinmektedir. Bu durum, Türkiye'de bilimin ve hukukun halen sorgulanamaz bir kurumsallığa ulaşmadığının bir göstergesidir. Sendika ve siyasi aktörlerle işbirliği içindeki işveren, evrensel ölçütlerdeki bilim ve hukuk bilgisinin işyerindeki yerel ve kurumsal bilgi üzerinde denetim kurmasına izin vermemekte, kendisini destekleyici olduğu ölçüde bilim ve hukuka başvurmaktadır. Yukarıda

analiz edilen süreçlerin sonucu olarak, maden işçileri işverene karşı kendi pozisyonlarını savunmak üzere kurumsal bilgi kümesine erişememekte ve bu kümeyi resmi olarak kullanamamakta, yerel bilgi kümesini ise gayri resmi olarak belli oranlarda kullanabilmektedir. İşveren ise hem büyük ölçüde kendi tekelinde olan kurumsal bilgi kümesini resmi çerçeve içerisinde, hem de yerel bilgi kümesine içkin kültürel hiyerarşiyi gayri resmi olarak kullanabilmektedir.

Yerel bilgi kümesi, maden kültürünü taşıması babında madencilerin madencilik hemen her bileşenine dair başvurduğu temel referans kaynağıdır. Bu kaynağın teknik ve yasal olarak gayri resmi görülmesi madencilerin madenci şirket karşısında ellerini zayıflatır. Dolayısıyla, madencilerin madene dair yaptırım gücü olan anlamlar ve tanımlar üretebilmesi zorlaşır. Madenciler açısından en hayati konu olan güvenlik meselesi de şirket yönetiminin tanımları üzerinden anlam kazanır. Yerel bilgi kümesinin bir unsuru olan dayı-başı gibi sistemler de kurumsal bilgi hiyerarşisinin oluşumunda yönetimin lehine işler. Asıl olarak madenciler tarafından üretilen yerel bilgi kümesinin çeşitlilik ve çatışmalar içeren yapısı, yönetimce kurumsal bilgi üzerindeki tekelini korumak için kullanılmaktadır. İşçilerin yerel bilgisi, kurumsal bilgiyi tamamlama potansiyeli taşıyan, bu yönüyle de kurum tarafından meşru kabul edilmesi gereken, ama meşruluğu kabul edilmeyen, marjinalleştirilen bir bilgi kümesi olarak kalır.

Yetersiz işyeri ve iş güvenliği eğitimi, işverenle işbirliği halindeki sendika ve işlevsiz denetim iş güvenliğine dair kurumsal bilgi kümesini madencilerin aleyhine olacak şekilde dönüştürmekte, görece kısıtlıdır. Güvenlik eğitimlerini olması gerektiği gibi alamayan, hakları sendika tarafından yeterince savunulmayan ve meslek kuruluşlarının olası dengeleyici etkinliklerinden ve bilgilendirmelerinden uzakta tutulan maden işçileri kurumsal bilgiyi, yerel bilgiyle yorumlama, dönüştürme ve yönetme süreçlerinde etkisiz kalmaktadır. Kurumsal güvenlik bilgisinin akışı hiyerarşıktır. Çoğu durumda bu akış da gerçekleşmez. Şirket, devlet ve sendika, var olan resmi, bilimsel ve hukuksal nitelikteki kurumsal bilginin gereklerini kendi uygulamalarında ihmal eder ve bu arada yerel bilginin kurumsal bilgi alanına nüfuzunu önler. Böylelikle, bu ihmali bilgi akışını sınırlandırarak görünmez kılmaya çalışmaktadır. Son dönemde devletin enerji politikaları ve maden üretiminde benimsediği ve TTK aracılığıyla uygulamaya aldığı rodövan sistemleri ve ocak kiralama işverenleşmesi, devlet, şirket ve sendika arası ilişkilerin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu üçlü, kurumsal bilgi kümesini evrensel olarak geçerli bilimsel ve hukuksal ölçütler ışığında kullanarak değil, bu bilgiyi saklayarak, yeri geldiğinde kendi çıkarları doğrultusunda gerektiği kadarını açık ederek ve bilginin akışını sınırlandırarak madeni yönetmekte, yerel bilgiyi ise gayri-meşru bir konuma iterek bu yönetimi meşrulaştırmaktadır.

Sonnotlar

¹ İşyerlerinde İşin Durdurulmasına veya İşyerlerinin Kapatılmasına Dair Yönetmelik RG: 05.03.2004 /25393. BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar.

² İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, İşyeri hekimleri ve iş güvenliği uzmanları, Madde 8. RG: 30.06.2012/28339.

Kaynakça

Adams J (1995). *Risk*. London: UCL Press.

Akpınar T ve Çakmakaya B Y (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İşverenlerin Risk Değerlendirme Yükümlülüğü. *Çalışma ve Toplum*, 40(1), 273-304.

Beamish T D (2002). *Silent Spill: The Organization of an Industrial Crisis*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Berger P L (1967). *Sacred Canopy*. Garden City, NY.: Doubleday and Company, Inc.

Berger P L ve Luckmann T (1966). *The Social Construction of Reality*. Garden City, NY.: Doubleday and Company, Inc.

Bilirkişi Raporu (2014). Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. Tarafından İşletilen Manisa İli Soma İlçesi, Eynez Köyündeki Kömür Madeninde 13.05.2014 Tarihinde Meydana Gelen Maden Kazası İle İlgili Bilirkişi Raporu, 05.09.2014.

Boğaziçi Üniversitesi Soma Araştırma Grubu Raporu (BÜSAGR) (2015). *Ge-li-yo-rum Diyen Facia*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Bradburry J A (1989). The Policy Implications of Differing Concepts of Risk. *Science, Technology, and Human Values*, 4(14), 380-399.

Bütün O (2015). *Yedi Kat Yerin Altından Uğultular Geliyor*. İstanbul: Dipnot.

Cable S vd. (2008). Risk Society and Contested Illness: The Case of Nuclear Weapons Workers. *American Sociological Review*, 73(3), 380-401.

Checker M (2007). But I know It's True: Environmental Risk Assessment, Justice, and Anthropology. *Human Organization*, 66(2), 112-124.

Çoban Keneş H ve Taştan İ Ö (2016). Madencinin Acısına Bakmak: Ulusal Basında Soma Maden "Facia"sının Haberleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(1), 125-160.

Ericson R V ve Haggerty K D (1997). *Policing the Risk Society*. Toronto: University of Toronto Press.

Erkan B vd. (2016). Risk, Profit, or Safety: Sociotechnical Systems under Stress. *Safety Science*, 88, 199-210.

Garvin T (2001). Analytical Paradigms: The Epistemological Distances between Scientists, Policy Makers, and the Public. *Risk Analysis*, 21(3), 443-455.

Gephart R P ve Pitter R (1993). The Organizational Basis of Industrial Accidents in Canada. *Journal of Management Inquiry*, 2(3), 238-252.

Gülduran E vd. (2013). Kömür İşletmesinde Çalışan İşçilerin Sağlık Durumlarını ve Sağlığın Önemini Algılamaları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(4), 383-392.

Hutter B M (2006). Risk, Regulation, and Management. İçinde: P Taylor-Gooby ve J O Zinn (der), *Risk in Social Science*, Oxford, UK: Oxford University Press, 202-227.

Kalaycıoğlu S ve Çelik K (2014). Tunçbilek Kömür İşletmelerinde Özelleştirmenin Madencilik, İşçilik ve Tunçbilek Üzerine Etkileri. "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 16(1), 1-19.

Lupton D (2006). Sociology and Risk. İçinde: G Mythen ve S Walklate (der), *Beyond the Risk Society: Critical Reflections on Risk and Human Security*, New York: Open University Press, 11-24.

KDK (Kamu Denetçiliği Kurumu – Ombudsmanlık) (2014). Soma Maden Kazasından Hareketle Kömür Madenciliğinde İş Sağlığı ve Güvenliği Özel Raporu.

Kunreuther H ve Slovic P (1996). Science, Values, and Risk. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 545, 116-125.

Kutlu D ve Akdemir N (2016). Soma A. Ş.'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği. İçinde: Türk Sosyal Bilimler Derneği, *İki Yılın Ardından Soma Maden Faciası Raporu*, Ankara, 29-37.

Macnaghten P (2006). Environment and Risk. İçinde: G Mythen ve S Walklate (der), *Beyond the Risk Society: Critical Reflections on Risk and Human Security*, New York: Open University Press, 132-148.

Maden işçisi Çakır'la kişisel görüşme, 18.06.2015.

Maden işçisi Eylem'le kişisel görüşme, 17.06.2015.

Maden işçisi Nuri'yle kişisel görüşme, 18.06.2015.

Maden işçisi Okan'la kişisel görüşme, 18.06.2015.

Maden işçisi Osman'la kişisel görüşme, 19.06.2015.

Maden işçisi Sefa'yla kişisel görüşme, 18.06.2015.

Maden işçisi Temel'le kişisel görüşme, 19.06.2015.

400 Topal Ç, Beşpınar F U ve Topal Ç (2018). Soma'da Madencilerin Risk Anlamlandırmalarında Kurumsal ve Yerel Bilginin Üretim Dinamikleri. *Mülkiye Dergisi*, 42 (3), 371-402.

Maden mühendisi Osman'la kişisel görüşme, 18.06.2015.

Maden sendikası temsilcisi Mahmut'la kişisel görüşme, 16.06.2015.

Madenciler sivil toplum kuruluşu temsilcisi Kerem Kurtul'la kişisel görüşme, 15.06.2015.

Masuda J R ve Garvin T (2006). Place, Culture, and Social Amplification of Risk. *Risk Analysis*, 26(2), 437-454.

Müftüoğlu B G ve Taniş B (2010). 21. Yüzyılda Zonguldak Maden İşletmelerinde Çalışma Hayatı: Bir Kesit-Tek Gerçek. *Çalışma ve Toplum*, 25(2), 185-216.

Otway H (1992). Public Wisdom, Expert Fallibility: Toward a Contextual Theory of Risk. İçinde: S Krimsky ve D Golding (der), *Social Theories of Risk*, Westport, CT: Praeger, 215-228.

Özcan D (2016). Güvencesiz Çalışma Koşullarında Şırnak Kömür Ocakları Çalışanları. *Çalışma ve Toplum*, 48(1), 169-197.

Perrow C (1984). *Normal Accidents: Living with High-risk Technologies*. New York: Basic Books.

Quataert D (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet: Zonguldak Kömür Havzası, 1822-1920*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Quataert D ve Duman Y (2001). A Coal Miner's Life during Late Ottoman Empire. *International Labor and Working-Class History*, 60, 153-179.

Quandt S A vd. (1998). Farmworker and Farmer Perceptions of Farmworker Agricultural Chemical Exposure in North Carolina. *Human Organization*, 57(3), 359-368.

Rao P vd. (2004). North Carolina Growers' and Extension Agents' Perceptions of Latino Farmworker Pesticide Exposure. *Human Organization*, 63(2), 151-161.

Rasmussen J (2010). Enabling Selves to Conduct Themselves Safely: Safety Committee Discourse as Governmentality in Practice. *Human Relations*, 64, 459-478.

Rayner S (1992). Cultural Theory and Risk Analysis. İçinde: S Krimsky ve D Golding (der), *Social Theories of Risk*, Westport, CT: Praeger, 83-116.

Rohrmann B ve Renn O (2000). Risk Perception Research. İçinde: O Renn ve B Rohrmann (der), *Cross-cultural Risk Perception: A Survey of Empirical Studies*, Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 11-54.

Sarıkaya İ (2013). Kaza Değil Cinayet: Zonguldak Havzasındaki Taşeron Ocaklarda İşçi Ölümleri. *Eğitim, Bilim, Toplum*, 11(41), 81-100.

Slovic P (1986). Informing and Educating the Public about Risk. *Risk Analysis*, 6(4), 403-415.

Slovic P (1987). Perception of Risk. *Science*, 236, 280-285.

Tilt B (2006). Perceptions of Risk from Industrial Pollution in China: A Comparison of Occupational Groups. *Human Organization*, 65(2), 115-127.

TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) (2014). *Soma Maden Kazası Raporu*. Ankara.

TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) (201). *Soma Maden Faciası İnceleme Raporu*. Ankara.

TBB (Türkiye Barolar Birliği) (2014). *Soma Maden Faciası Raporu*. Ankara.

Wicks D (2001). Institutionalized Mindsets of Invulnerability: Differentiated Institutional Fields and the Antecedents of Organizational Crisis. *Organization Studies*, 22, 659-692.

Yalman G ve Çelik C (2016). Maden İşçiliğinin Ekonomi Politikği ve Soma'da İşçileşme Süreci. İçinde: Türk Sosyal Bilimler Derneği, *İki Yılın Ardından Soma Maden Faciası Raporu*, Ankara, 10-17.

Yücesan-Özdemir G vd. (2016). Madenlerde Emek Rejimi ve Soma A. Ş. İçinde: Türk Sosyal Bilimler Derneği, *İki Yılın Ardından Soma Maden Faciası Raporu*, Ankara, 18-28.

Zinn J O ve Taylor-Gooby P (2006). Risk as an Interdisciplinary Research Area. İçinde: P Taylor-Gooby ve J O Zinn (der), *Risk in Social Science*, Oxford, UK: Oxford University Press, 20-53.